

606641

606644

Bayza.

Adalékok a Magyar
Iskolom történetéhez.

A Conversations-lexicon iskolom-
pöröl. Lev. Toldy M. Iskolom-
története Rész 1865. 279. lapon

É kötet Tartalma.

- 1° Figyelemreterjes p. Könyvtáros Wigan
Otto Tudományi és méltosági Kiseb-
Társas. Bajzától 1830.
- 2° Válassz Dobrentei Gébornak a
Conversations-lexicon ügyében
1830. apr. 16. Bajzától
- 3° A Visszaigazításra való feleletnek
Visszaigazítása, Feleletül Bugát
Pálnak 1830. jún. 20. A. Balogh Pál,
lól.
- 4° Előzetesítés a Tudományos Mes.
terhavárnak folyó gyűjtemé-
nyéről 1826. Terserhy József-től
- 5° Híradás a Tudományos Gyűjtemény-
ről és Iskolomtétel.

sára vesztegettem, mert hiszen az Urak, még csak nem is olly fejű írók, kiken az ember erejét megpróbálhatná, kiken nyereség volna diadalmat venni. Az Urak egyébről beszélnek, mint a' mit én kérdek; elsikamlanak, hogy tudományos vizsgálódásba ne vághaszon a' harc, haszontalan mendemondákkal vesződni pedig, mikből az Urak olly nagy lármát csinálnak, férfúi komolysághoz és a' publicumhoz méltatlan dolog.

Czél nál vagyok 's berekeszteném válaszómat, ha még egy dolog hátra nem volna, mellyért kell, hogy az Urakat kérdőre vonjam. A' dolog az, hogy az Urak eléggé vakmerők voltak a' Cserneczky' szájával egy hazugságot elmondani, mellyet soha bebizonyítani nem fognak. Így akarják-e az Urak, Döbrentei Úr szépíteni vétkeket, hogy engem 's azon tiszteletre méltó két férfit, kik a' Conversations-Lexikon' ügyében megszólaltunk, azon alacson tett' gyanújába akarnak hozni a' publicum előtt, hogy mi magunk is lexikont akartunk kiadni 's Wigand által megelőztetvén szándékunkban most nemtelen érzésből, boszúból 's ön haszon miatt keltünk ki az Urak' fonáságaik ellen? Mi által fogják az Urak ezt bebizonyítani? Mert bebizonyítaniok kell, előbb vagy utóbb, különben az Urak rágalmozók, más erkölcsében és becsületében ok nélkül gázolók és vakmerő hazugok fognak az egész két magyar haza előtt örökké maradni. 'S így kell-e a' publicumot tisztelni Uraim? 'S épen az Uraknak így kell-e Döbrentei Úr *humanus* társával együtt, kik évekig lévén ön magok is redactorok megtanúlhatták 's meg kellett tanulniok, hogy egy tekintetre méltó olvasó publicumot hazug költeményekkel megijátszani illetlen, alacson tiszteletlenség, és nem szabad? Nem pirulnak-e el az Urak? Én magam is pirúlok az Urakért!

Kivánom, hogy a' miket itt mondok, jól megfontolja az Úr Döbrentei Úr, 's hasznára szolgáljanak. Egyébiránt vagyok az Urnak őszinte és igazmondó barátja. Pest, Aprilis' 16-kán 1850.

BAJZA.

A' VISSZA-IGAZÍTÁSRA

VALÓ

FELELETNEK

VISSZA-IGAZÍTÁSA.

FELELETÜL,

T.T. PROFESSOR BUGÁT PÁL

URNAK,

A'

MAGYAR NYELV

ÜGYÉBEN.

PESTEN,
WIGAND OTTÓNÁL.

1 8 3 1.

Φίλος μὲν ὁ Πλάτων, φίλη δὲ καὶ ἡ ἀληθεια.

Aristot.

Szeretem Plátót, de szeretem az igazságot is.

NAGY IVÁN

606643

Országos Széchényi Könyvtár
Leltári szám:

B 2222

1960

Goethe azt írta egykor Wernernek, hogy hanemha azzal vádolják az embert, hogy egy ezüst kanalat dugott a zsebébe, soha se feleljen a Recenziókra, 's ez bölcs tanács, de kivételt szenved akkor, midőn a tárgy köz érdekessége 's a halgatás a jó ügynek ártana; noha mind e mellett sem méltók azok a feleletre, ha a Rec. nem a józan kritika szellemétől vezéreltetik, 's az illendőség korlátjain túl csapong. Imé e volt az oka, hogy én a Bugát Úr igazítását halgatással kívánám elmellőzni, mivel abból nem a haladás szeretete 's ohajtása, hanem illetlen megtámadás, 's dictátorkodás tetszik ki. Az ellenrész örvideni kezdett, 's mint nálunk szokás a pártoskodásoknál, többen gúnyos kifejezésekkel is éltek. Midőn én ily helyezetben, a mások nógatásának engedtem, vallyon mozgonynak engedém e magam akkor tétetni? Hát mind mozgony az, kit mások valamire reá vesznek? El meri mondani Bugát Úr, hogy soha sem volt ezen tekintetben mozgony? Nehezen gondolom, hogy ebbeli hajthatatlan vitézségével dicsekedhetne Bugát Úr. —

A ki Bugát Úr feleletét olvassa, könnyen azt vélhetné, hogy én vissza-igazításomban, az ő szerény és kémellő észrevételeit illetlen módon igazítam vissza. Szükséges tehát, hogy az olvasók emlékezetében megújítsam Bugát Úrnak némely kitételeit, mellyekkel pertkező igazításában élt. „Fenyéry Úrral sok tekintetben egyetértőleg, mellünkben sokféle aggodalmak lappongának.“ (tisztességes indulat) „A Balogh Úr által föltett agyvelő cikkely igen igen érdekel, sőt fölszóllamlásra is nógat bennünket.“ (becsületes fölszóllalás). „Legyünk engedekenyebbek mint eddig valánk, és önkényünköl, sőt ha szabad kimondani makatságunkból sokat föl kell áldoznunk akkor, midőn az ész meggyőz bennünket (!?) eddigleni hiányos véleményünkrol.“ (jámor szó) „Vajha okaink B. Úr fület meghatnak“ (komoly szó) „Boldog Isten, milly zavar!“ (szelid kitétel) „Sajnáljuk, hogy B. Úr, mivel mi a tökö-
*

ket takarjuk, azzal ő az agyat vonja bé.“ (kéméllő kitétel). „Tehát azt véli B. Úr, hogy a' deák szók az orthographia által megmagyarosodnak, nem biz azok, bár mint erőlködjek is B. Úr.“ (szerény kitétel) „Ne bizzuk el magunkat 's a' t.“ (Komoly kitétel).

A' feleletből költsönözött, 's zárjel közzé rekesztett naif euphemismusokból látni való, hogy Bugát Úrnak, tulajdon eredeti gondolkozásmódja van a' szerénységről és jámbor írásról, 's hihetőkép illynemű szerénység az is, mellyet feleletének végén, a' legszebb virtusok egyikének mond lenni. Még ezen tisztességesen elmondott észrevételeken kívül, olly forma is tetszik ki a' Bugát Úr igazításának berekesztéséből, mintha megkívánná, hogy az orvos író neki labor horálisként nyujtsa be munkáját revisió végett. Azt is szükségesnek tartá Bugát Úr, ezen komoly és szelid igazításnak mentől sikeresbb behatására, hogy azt külön lenyomtatván, az ifjancz sebészek közt elszórja, 's mindennek osztogassa. Ugyan ezt tette feleletével is, melyben a' szerény nyelv még magasbbnemű finomságra emelkedett, mellyet elméskedésekkel is kívánt volna fűszerezni a' Szerző. Imé ezek azok a' módok, mellyek által Bugát Úr, az általa felfedezett Terminológiát, mindenek szívére kötni, 's az ellenkezőket zászlója alá hódítani kívánja. Kár hogy Bugát Úr, a' felfedezések történetéről nem elmélkedett, akkor átlátta volna, hogy a' ki az emberek közzé valami szokatlan, 's eddigleni gondolkozások törvényeivel ellenkező felfedezést akart bévinni, erőszakoskodással legkevesebbre ment. Nem lett volna e' épen olly jussa Barezafalvi Szabónak, mint Bugát Úrnak, minden író megatadni, ki nem az ő szavaival élt? mellyeknek pedig legalabb az a' hasznok volt, hogy holmi zongora, fuvora, hadrasz, bőrönde, mulatatszöngösdi, szurdancs, szózang, homlolyos, zuhajdász, tetszicze, búncsep, bombora, hemzserde, diadász, hirdész, mentencze, hömpöcz, imasz, köröncze, labancz, magándok, fellengér, gondolygász, fintorna, rotoklyász, kaprádza, halkalócza, túrmész, fargonya, okumlász, 's egyéb efféle szavain mosolygott az olvasó, 's a' Bugát Úréi felett az az elsőségök is volt, hogy legalabb nagyobb részének értelmét sejtette az ember. Az idő megmutatá, mellyek voltak érdemesek a' fenmaradásra, 's megfogja mutatni a' Bugát Úréi felől is, mit ő nehezen 's nyughatatlanul láttatik várni. —

Igazá van abban Bugát Úrnak, hogy valamint minden többektől függő dolog sikeresítésére, úgy arra is, hogy Literatúránk haladjon, az eggyetértés elmulthatatlanul szük-

séges, de vallyon abban áll é az, hogy a' velünk nem egy értelemben lévőket, indulatosan megtámadjuk? hogy feledvén a' magasbb műveltség' törvényeit, éretlen gyermek módjára mindjárt kikeljünk, 's egy egész igyekező tudós egyesületet Bajza módjára lepiszkoljunk? Igaz, hogy Bugát Úr fordított először egész kiterjedésben honni nyelvünkre Anatómiát, de illett é azért olly hangon támadni meg, ama nagyérdemű antiorgonászt Doctor Kovácsot, — ki olly nagy gondal rostálgatja az orvosi tudományt, hogy a' búza belőle mind kipotyogván, konkolytól és szemetnél egyéb benne nem marad, — csupán azért, mert ő más terminológiával élt. Nekem legalabb a' volt eleitőlfogva 's az is marad életregulám, hogy míg nem bántanak, addig senkit se bántsak. Az igazság' kitűnését két egy hajóban evező, egymás közt soha sem eszközölheti, arra egy harmadik személy kell, 's illy fontos dologban mint a' nyelv, az egész Publicum. Nem tudja é Bugát Úr, hogy a' szomszéd német Nemzetnél, mindennap mas meg más rendszerek, 's ennélfogva más elnevezések jelennek meg a' természeti tudományokban? 's hol hallotta, hogy e' lett volna módja az új Terminologia divatbáhozásának? Senki sem alkotott nagyobb genialitással új terminológiát a' természethistóriában mint Oken; szavai azonkívül hogy mély philosophiai 's etymologiai esmereteken épültek, nagyrészt igen könnyűek, 's a' fülnek sem kedvetlenek, és még sem nyertek elfogadtatást, a' lévén a' közönséges kifogás ellenök, hogy az emlékező tehetséget terhelik; 's ki hallotta hogy ő azért a' természethistóriai írókat mind sorba támadta volna? A' jó új szókat, mellyeknek az ember észokát 's jelentését minden nagy erőlködés nélkül átlátja, mellyek senki fülét nem sértik, minden gondolkozni szerető 's világos elméjű ember elfogadja. Az illy szók: izom (Muskel) látkör (Gesichtssphaere) korhany (humus) sejtszövet (Zellstoff) vértelj (plethora) kéztő (carpus) iznedv (synovia) önsegély (Selbsthülfe) szerep (Rolle) 's több mások, mindentől örömmel fogadtatnak, 's nincs szükség reá, hogy megöszüljenek, mint Bugát Úr gúnyolva mondja. Az idő jóva soha sem szenteli a' rosztat, 's az új mindjárt jó, mihelyt a' jóság' bélyegével bír. Az oly szókat, millyeket a' többek közt a' visszaigazításban felhoztam, minden megtámadásai és erőlködései mellett sem fog soha virágzásba hozni Bugát Úr. Miként hiheti azt, p. o. hogy ezen szó *Eptan*, — mellyel egy új munkáját címezte, — valaha lábra fog kapni, mellynek már hangzása sem magyar, hanem inkább görög, (ἐπτά = hét) 's mellyből soha sem találná ki senki,

hogy az épség tanulmányát jelent? *) Már legalább azon könyvírói fogást, hogy az új könyvnek magáhozvonzó címje legyen, nem kellett volna feledni Bugát Urnak, mivel így még csak azt sem tudja az olvasó megítélni, mi csoda nyelven van a' munka írva. Innen van, hogy a' B. Úr Éptanját, 's Kórtanját senki sem tudja mi. Nem csak két három, hanem az én ítéletem szerint, sok új terminologusnak kell még születni, 's előállni, hogy állandó értékű szavak álljanak elő, 's nagyon rossz tanács Literatúránkra nézve, hogy addig éljünk a' kigondolt szavakkal, ha még olly rosszak is, csak magyar szavak legyenek azok. A' Nemzet halhatatlan, 's a' defluat amnis legfellebbez is csak magára illik Bugát Ur-ra, ki csalatkozik ha azt hiszi, hogy ezen nagy munka ő nála nélkül meg nem eshetik. —

Azonban nem is épen úgy cselekszik Bugát Úr, mint beszél. Nem úgy állott ő Boncztudományával elő, mint próbatétellel a' magyar anatomiai műszavakban, hanem mint olly munkával, melly ellen többé senkinek semmi kifogása sem lehet. Nem az hát hogy engedni tanulna, mint azt javasolja, hanem ő maga még ott sem enged, hol az önmegadás szükségessége nyilvános, honnan csak vakítás az, midőn azt mondja, hogy ő a' jót örömet elfogadja. Ennek fényes példáját adá feleletében, mivel mind annak ellenére is, hogy visszaigazításomban meg volt világosan mutatva, a' borek szónak igen helytelen és rossz forrásból merített volta, 's helytelen alkatása, még is jó, nem jó, meg marad a' mellett B. Úr. No de a' görög nyelvből való deductiókkal — mellyeket örömet nevétségesekké 's gyanúsakká tett volna Bugát Úr — nincs megelégedve 's bővebb megmutatásra szölit fel. Engedek tehát kívánságának, 's kezeseimet bölcs ítélete eleibe terjesztem. Hogy az ὄρχις vagy ὄρχις testiculus-t teszen, és egyebet nem, azt a' már mondottakon kívül, a' Mineralogiában igazolja az Orchitae (tökgolyókövek, Hodensteine) nevezet, a' Chirurgiában az Orchitomia, (tökgolyómetszés); hogy pedig a' tökzsacsót a' Görögök soha másképp nem nevezték mint ὄρχη vagy ὄρχου névvel, melly az ὄρχις-al semminémű atyafiságban nincsen, az világos Hippocratesből, ki in Libro de Morbis II-o Cap. LXIX midőn a' Leucophlegmatiairól (B. Úr szerint fehérturhaságról) szól, ezt mondja: „ὁ δὲ ἀπὸν

*) Ezen mustra szerint minden tudományoknak könnyen lehet magyar nevet adni, p. o. Boncztan (Anatomia) Kórtan (Pathologia) Gyógytan (Medicina) Régtan (Archaeologia) Számtan (Mathesis) Szótan (Philologia) Koponytan (Craniologia) 's a' t. Az e' formálatú szók közt különös ékességű szó a' kóreztan, mint Bugát Úr a' pathogeniát fordította, 's melly szerinte kurtítás nélkül kóreredéstanulmányát teszen.

τὸ σῶμα λευκῷ οἰδήματι, καὶ ἡ γαστήρ παχὴν φανομένη. καὶ οἱ πόδες, καὶ οἱ μηροὶ οἰδεῖσι. καὶ αἱ κνήμαι, καὶ ἡ ὀσχυρὰ“ s a' t. az az „Megdagad az egész test fehér daganattal és a' has a' tapintásra kemény, megdagadnak a' lábak, czombok, lábszárak, és a' tökzsacsó s a' t. 's alább midőn a' gyógyításról szól: „τὴν ὀσχυρὰν ἀποτυπτειν, ἐπ' ἣν πύμπληται; „és midőn a' tökzsacsó kő megtelt, szúrd meg.“ Ugyan azon munkájában Libro IV. midőn a' vizibetegségről szól, ezt mondja: „χαρῆς δὲ καὶ τὸ ποτὸν ἐς τὴν κοιλίην, καὶ ἐπὶ πλῆσθῃ, ὁ σπλὴν τὴν ἀπ' αὐτῆς δέχεται καὶ δίδωι ἐς τὰς φλέβας, καὶ ἐς τὸ ἐπίπλοον, καὶ ἐς τὸ καταντὶς, ἐς τε τὴν ὀσχυρὰν, καὶ ἐς τὰ σκέλια, καὶ ἐς τοὺς πόδας.“ „Az ital is a' gyomorba vitetik, mellyel midőn megtelt, a' lép veszi tőle által, 's kiosztja a' vérerekre és csepleszhájra, 's a' lefelehajlókra bocsátja le, a' tökzsacsóra, lábszárakra és lábakra.“ Ugyan ezt bizonyítja Celsus, ki (de Medicina Lib. VII. Cap. XVIII) ezt mondja: OSXEON Graeci scrotum nostri vocant.

Ezen két authenticus forrás ellen, úgy vélem, nem lesz B. Úrnak többé semmi kifogása, 's látni fogja az olvasó, hogy B. Úr nem sokat kiforodott a' hires borek szó helyes származtatásán, 's még az Orchis szónak sem járt végére, azt mondván arról Igazításában, hogy az némelyek szerint tököt, mások szerint tökzsacsót tesz! — Galenust nem bírom, de az B. Úrnak sincs birtokában, külömben kétségkívül megmondotta volna, hol van a' felhozott ὄρχη, a' mit ugyan akkor sem tehetett volna, mert illy szó nincsen a' görög nyelvben, 's csudálkozom, hogy egy ollyan nevetni kész *notus* mint Bugát Úr, ezt észre nem vette, 's a' betűket jobban meg nem nézte. Azonban én az illy nemű szem és tollhibákat, nem szoktam oly sanyarún ítélni mint B. Úr; azt pedig hogy ellenem hamis tanúbizonyságot akart volna felhozni a' Publicum előtt, nem hiszem.

Egyébiránt Diószegi, kinek nagy érdemeit mindég becsültem, 's tőle e' tiszteletet, valóban senki sem tagadhatja meg, némely elnevezései közt, az Orchis plántának sem egészen jól választotta a' kosbor nevet, mert az Orchisnak eredeti neve Plinius szerint Cynosorchis, melly ebmonyat tesz, innen a' Magyaroknál, az Orchis' igaz neve agármony, a' minthogy Páriz Pápai az Orchist csupán így magyarázza. Így nevezik azt a' Francziák is, (couillon de chien), mivel az Orchis plánta gyökere, két egymás mellett lévő, tojásdad, tökgolyó forma csomóból áll. A' kosbor szóval Páriz Pápai a' Satyrium nevű plántát magyarázza, melly az Orchideák Familiájához tartozik, 's arra jobban is reá illik, noha teljesen ki nem meríti; mert ezen plántanévé (Σατύριον Diosc.) azt teszi, Vénusragerjesztőfű, mel-

lyet a' Németek, részint bakbűzhöz hasonló szagáról, részint a' bak tökgolyójihoz hasonló gyökércsomójáról Bocksgeilennek neveztek, melynek tehát a' kossal semmi atyafisága sincsen. A' Satyrium plántán kívül, kosbornak fordítja Pariz Pápai a' Crataegonum nevű plántát is (κράταγιον Diosc.) melly termékenységet nemző plántát tesz, 's melly névvel *Rumphius* egyszer a' *Parietaria indicat*, máskor az *Oldenlandia verticillat*át nevezte. Mind *Dioszegi* tehát, mind *Csapó* (új füves és virágos magyar kertjében) az *Orchis* és *Satyrium* nevű plántákat özvezavarják. Van egyébként az *Orchis*ok 42 faja közt is egy, az *O. mascula*, mellyet *Satyrionnak* neveznek, 's egy másik, az *O. coriophora*, melly némellyek szerint palaczka, mások szerint bakbűzű, 's mellyet *Bauhinus*, *Orchis odore hircine*nek, mások *Tragorchis*nak (bakmonynak) neveztek. Nincs tehát sem a' *Satyrium* sem annál kevésbbé az *Orchis* a' kossal semmi északi öszvefűggsben, a' honnan látni való hogy az ilyen trivialis nevenek építeni nem mindég lehet, 's hogy ennél fogva a' tudományos pontosság épen nincs a' B. Úr oldalán.

De tegyük fel, hogy volna valami öszveköttetés a' *Satyrium* és a' kosbor név közt, még ekkor sem lehetne bebizonyítani, hogy e' volt a' *Satyrium*nak eredeti magyar jelentése, mert Pariz Pápai, máshutt így magyarázza a' *Satyrium*ot: nőszőfű, koszboly. Nem hihetőbb volna e' innen azt hinni, hogy ez az igazi magyar elnevezés? mivel a' boly, bolyó szó, jobban megfelel a' plánta gyökércsomójának. A' boly szóval éltek a' Magyarok más plánta elnevezésében is, mint baraboly, bubolyicska, (*Chaerophyllum bulbosum*) melynek gyökere mogoró forma bolyócska; de éltek a' bor szóval is, mint p. o. sobrabori fű, (*Coriandrum sativum*) melynek gyümölcse három tojásdad boggyóból áll. Hol találna itt fel Bugát Úr a' tökzsacska formát. Elhiszi e' már B. Úr, hogy borék szavának semmi fundamentoma nincsen? Elhiszi e', hogy tudományos, a' dolog valójának megfelelő, 's kimerítő műszavakat alkotni nem oly könnyű dolog, mint némellyek vélik.

Feleletében azon dicséretes tulajdonnal is él Bugát Úr, hogy némely kitételeket, mellyek vissza-igazításokban előfordulnak, kénye szerint elcsavart, 's azokon minden módon nevetni akar. Valamint az agyról való értelmemet elcsavarta, úgy — ut sibi sit consequens — a' tökről is azt mondja, hogy én az alatt tökzsacskaót értek. Hát nincs kitéve világosan, hogy én a' tök alatt sem nem tökzsacskaót sem nem tökgolyókat, hanem mind a' kettőt egy-

gyütt értem? Egyszer'smind a' tökfejről egy eredeti mulatságos megfogásra is alkalmat ad ez uttal B. Úr. Az ő ideája szerint t. i. a' tökfejet azért hívják így, mivel gömbölyű, mert tök, tek, vagy teke, a' mit úgy szölli mindennek tudni kell, ugyan egy gyökér, 's golyót jelent, *sphaera*, *globus*, innen minden gömbölyű fej, tökfej (?!); a' közönséges megfogáson ellenben nevetkezni kíván; mi mások t. i. a' tökön nem a' bennékjét, (a' golyókat) értjük a' scrotumnak, hanem az egészet mindenestől, 's hasonlítjuk a' növevényi tökhöz, mellynek mivel bennékje keves, 's közepe üres, az üres főt is hasonlítás-kép tökfejnek nevezük. Azonban nem lehet rajta csudálkozni, hogy B. Úr így harczol kosbora mellett, mert ezen minden réten találtató plántát nem is esmeri. Azt mondja ugyan is, hogy az *Orchis* vagy is kosbor, egészen a' kos scrotumához hasonlít inkább mint a' tökeihez. De hát az egész plánta hasonlít, vagy csak levele, virága, pilise, magva, vagy egyéb része? *Perspicuitas prima est lex scribendi*. Itt csak a' plánta gyökereiről lehet szó, melly ezen plánta csaknem minden fajainál két egymás mellett lévő, 's a' tökgolyókhoz hasonlító csomóból áll, (*radix testiculata*). Ha tehát esmerné B. Úr a' plántát, bizonyosan nem állitaná olly merészen, hogy a' kos scrotumához hasonlít, mellyhez még csak távolról sincs hasonlatossága, 's nem következtette volna, oly decisive, hogy az *Orchis* innen nyerte magyar nevét, melynek helytelen voltát egyébként is feljebb megmutattam.

Azonban azt mondja Bugát Úr, hogy akar jó a' borék szó, akar nem, még is csak én lettem azzal nevetségessé, mivel ő már azt egyszer *felhasználta!* (sic) Hát olyan a' B. Úr tollában a' nyelv, mint a' csizmadia kezében a' bőr, vagy a' szabó kezében a' posztó, mellyből ha már egyszer amaz csizmát, ez ruhát szabott, többé más azokat nem használhatja? Ez egy vadonnat új 's igen naif *lex primae occupationis* a' nyelvtudományban, mellynél jobbat nem teremthetett volna B. Úr a' szófaragók számára, 's ez kiementhetné B. Úrnak minden koholmányalt, hogy ha nyelvünkre nézve in statu primitivae naturae élénk. Kár hogy *Folnesics János Lajos*, az *Elysiumok* szép mezein éldelli érdemeinek dicső jutalmát, most bizonyosan ezen jeles törvénynél fogva, annál nagyobb tűzzel és jussal hajtotta volna végre merész reformatori szándékát, egy második *Alvinában*, 's vajmi dicső nyelvet alkotott volna B. Úrral társasítva! Nem fél e' egyébirant Bugát Úr, néhai *Barczafalvi Szabó Dávid* árnyékától, hogy szemére lobbantja azon

nagy igazságtalanságot, mellynél fogva ötöt mint primus occupatort, az általa csinált, vagy *legelőször felhasznált* 's magában nem rossz borék szótól — melly alatt ő köpértát értett — kegyetlenül megfosztván, azt magáénak hirdeti, 's csupa hitvány, képzelt okokból tökzsacsává teszi? Turpe est Doctori, quum culpa redarguit ipsum. — Ez alkalommal még egy új, eddig egészen esmeretlen nyavalyaszülő okot fedezett fel nekünk Bugát Úr, t. i. hogy az ellenmondások — mellyeket a' borék és agykér szavakból akar ki-sajtolni — összeveszvéen (?) agyvelő gyuladást, (hát mért nem agylobot?) okozhatnak. Quantum est quod nescivimus! —

Valamint a' borék, úgy az agy szó mellett is megá-talkodva harczol Bugát Úr, mert noha az igazításban adott okok' hitványsága meg volt mutatva, még is azon okokra utal, mint még most is állókra, 's miket még feleletében azokhoz ad csak üres beszédek, mellyeket a' Görögök szóhasmenésnek (λογόδια ῥήσις) neveznek; a' pedig helytelen vád, hogy nekem az agy majd kaponyát, majd az abban lévő velőt jelenti. Én az agyon az egész főt értem minden bennéjkével, melly alatt azonban a' költő *κεφαλήν* értheti az agyvelőt is. A' velő nekem közönséges nemi szó, melly lehet in specie agyvelő, hátgerinczvelő, csontvelő, idegvelő; a' tehát ismét új vád, hogy nekem az agy csak megkülömböztető szó. Én azt mondtam, hogy ezen szóban agyvelő, az agy szó azt mutatja, hogy sem nem a' hátgerincz- csatornában, sem nem a' csontokban, hanem az agykaponyában lévő velőről van szó. Miért hát mindenütt elcsavarni az ember szavait? Vagy ez is a' szerénység egyik regulája? Azt is mondja B. Úr feleletében, hogy úgy osztotta el az agyvelő szót, hogy az agy *egyedül* és *mindenkor*, csak cerebrumot, a' velő pedig medullát jelentsen. Miért fordítja tehát a' medulla spinalist gerincz-agynak? Ezt hívja B. Úr pontosságnak? 's így veszi ki homályos tágságából a' szót, hogy még tágabbá teszi? mert kinek jutott eddig eszébe, még a' gerinczvelőt is agynak nevezni? Micsoda magával ellenkezés ez? micsoda termékeny anyag, az agylob kifejtőzésére a' B. Úr értelmében! Egyébiránt hogy az agy szó alatt in genere az egész fő értetődik, bizonyítja az agyonütni kitétel is, melly annyit tesz mint főbeütéssel ölni meg; vagy meg lehet az agyvelőt sérteni, a' nélkül hogy a' kaponya is meg ne sérüljön? Csalatkozik tehát B. Úr, ha azt tartja, hogy az agy eddig határozatlan és bitang szó volt, mellynek kedveért az eddig divatban volt, 's a' dolog egész értelmének

megfelelő agyvelő szót el kellene hagyni. De a' sem jó principium, hogy az ember a' köznép nyelvével ne gondoljon. Miért veszi tehát fel B. Úr a' köznép' tudományos tekintetben sokszor igen határozatlan 's hibába vezető szavait? A' kosbor szó jó, mert köznépí, az agyvelő szó nem jó, mert köznépí! Micsoda habozás és magával ellenkezés! A' köznépí nyelvben sok jó szavak vannak, mellyeknek a' tudományban is hasznokat lehet venni. Mi lesz belőle ha a' már eddig szokás által megerősített 's magokban nem rossz szavak helyett is, más szokatlan, vagy új szavakat veszünk fel, p. o. agyvelő helyett agy, havitisztulás helyett hódesur, (!) közhús helyébe gát, lábikra helyett gáz, húgy helyett pös vagy hud, máj helyett joh, csipő helyett csíp, előbőr helyett makktü, markolat helyett fogontyú vagy bódá, gömbölyded helyett görgeteg, tojás helyébe pete, genyetség helyett geny, gége helyett gég, friss helyébe heveny, szoros helyébe szor, 's a' t. mint azt Bugát Úr elkezdette; vagy talán az a' tudomány célja, hogy a' tudósok magoknak más külön nyelvet alkossanak? nem pedig az, hogy az ahoz való jutás könnyebbítessék? Az agykérből vett új argumentuma B. Úrnak ugyan csak semmit sem próbál, mert ha ez az egész B. Úrig divatban lévő szó: agyvelő, agyban lévő velőt tett, bizonyosan az agykér is, (melly amazzal egészen egy eredetű) egyebet nem tehet, mint agyban lévő hártját. Hogy pedig az agyvelő, 's tökgolyó, rokon jelentésű szavakból volnának öszvetéve, az csak a' B. Úr gondolatja. Páriz Pápai, így fordítja az agyat, Caput, Cranium; hát rokon jelentésű szó ezzel a' velő, medulla? a' tököt így fordítja: cucurbita, scrotum; hát ezzel rokon jelentésű a' golyó, globus, testiculus? A' sem való, hogy a' kér, a' fának külső boritékát tenné. A' fának boritékai így következnek: bőr (Epidermis, s. cutis), kéreg (cortex), hárshéj (Liber), szilácskéj (albumen), 's így következik a' fa. Hiszi e' tehát még B. Úr, hogy a' levegőből kapdosott, 's képzelt okai, ráfogásai, 's szavaimnak elcsavarásai az olvasó publicumot megfogják győzni? —

A' lob szó ellen tett ellenvetéseket épen olly kevésé hártja el B. Úr, mint a' többieket. Minden égés processusa gyuladáson, vagy az igen száraz testeknél fellobbanásan kezdődik. A' lángalégést, ha igen kevés ideig tart lobbanásnak, ha tovább, lobogásnak nevezzük. 'S B. Úr azt hiszi, hogy a' pillanat, vagy egy minuta, sőt egy secunda, nem időben történik? el lehet é akarminémű jelenettől a' tér és az idő ideáját választani? 's abból akarja B. Úr megmutatni, hogy én ész nélkül beszélek, hogy a'

pillanatot kevés időnek mondtam? 's azt véli tehát, hogy a' gyuladás szó azért nem jó, mivel az égés kezdetét jelentí? hát a' φλογσις, inflammatio, Entzündung, egyebet tesznek? 's már azért ezek is rossz szók? Egyébiránt ha a' lob a' cseppel egy categoriában van, mint mondja B. Úr, úgy valamint ez, úgy amaz sem activus processus. Micsoda hát az a' B. Úr lobja? bizonyosan valami eredeti ideája lehet B. Úrnak ezen pathologiai jelenetről, mit már az is láttatik bizonyítani, hogy a' gyuladásról azt mondja, hogy mihelyt meg van, már nem tarthat tovább. Mi történik hát? elalszik? mi derék dolog volna az, a' pathologiai gyuladásra nézve, ha mihelyt meg volna, azonnal nem volna. Vagy tám a' gyuladás után következik a' lob, mint a' cseppenés után a' csepp? Mi jó lett volna, ha ezeket B. Úr kimagyarázta volna, hogy a' lob szó a' dolog természetével is jobban meg egyez; mert mi könnyű valamit állítani megmutatás nélkül? Egyébiránt a' jó házi ész ált fogja látni, hogy B. Úr, az agylob magyarázatának czáfolatában hirtelenkedett, mivel haragra fortyanást, senki nálán kívül azon sorokban nem talál, 's hogy ott csak azokról lévén szó, kik mindenben ön magokat keresik, 's a' már létező dolgok helyében is, ön elméjük kedves szüleményét tolni kívánják, a' következtetés helyes volt. —

Egyébiránt a' világért se gondolja Bugát Úr azt, hogy én megharagszom, vagy felszóllalásra buzdulok azért, ha egy negyedik az én szavaimra nem ügyel, 's másokkal él. Senki szabadságát, ezt a' jóltévő és megbecsülhetetlen kincset, melly egyedül fejtí ki 's neveli nagyra az ész és szív erejét, 's melly nélkül az ember siket és néma, igazi mozgony, korlátok közzé szorítani soha sem kívántam. Gyakorolja kiki elméje tehetségeit, 's kövesse szíve hajlandóságait, a' mennyire azok az Isteni 's emberi törvényekkel öszve nem ütköznek, szabadon! de tőlem se kívánja senki hogy én akár auctoritásra, akár egyéb illynemű viszonyokra való tekintetből azt mit jónak nem esmerhetek elfogadjam. Éljen B. Úr az általa annyira védett agylob és az ő értelmében rosznál roszabb borék szóval, nevezze magát ellenszenvencz üzőncz gyógyásznak, a' betegségeket tüdlobnak, ütéragnak, hőkhurutnak, belvészlobnak, hudfuvorának, vagy ha tetszik pösdudának 's koholjon meg meg annyi új szavakat, érte meg nem támadom, de én is viszont ki kérem tőle, hogy rám ebbeli szép találmányait tolni ne igyekezzék. Dictatori kívánság az is, hogy az ember mindég okát adja, ha az ő általa kigondolt szókkal nem él. Hol vette B. Úr, azon privilegiumot, hogy sen-

kinek az előtte dolgozó munkáját, (vagy is szavait) elmelőzni nem szabad, hogy attól eltérni csak nyomos ok adhat szabadságot, 's ezt parányi ésszel is könnyű általlátani? Ime micsoda hatalmas okfej a' bitorlásra! Hát nincs mindennek teljes szabadságában olly szavakkal élni, mellyek individuális nézetjével, 's meggyőződésével egyeznek? ez hát a' nagy titok, hogy nem szabad? 's azért vitatgatja B. Úr, szavait, hogy legelőször ő gondolta ki azokat? 's ez elég ok? nem ez é az első kérdés hogy jók é, elfogadhatók é? 's ha nem jók, már ezeket nem lehet félre tenni, a' nélkül, hogy az ember neki számot ne adjon? Nagy tévelygésben van B. Úr akkor is, midőn azt hiszi, hogy egy ember, sőt egy társaság is képes ezen tekintetben minden kívánságnak eleget tenni, 's törvényt hozni. Megelégedtek é az Olasz és Franczia írók azzal mindég, a' mit az Academia della Crusca, vagy az Académie française megállapított? kivételen felül valók voltak e' mind azon szavak, mellyeket azok alkottak? Koránt sem. Az elme magát illy korlátok közzé szorítani nem hagyja, sőt a' nagyobb elmék, egészen új nyelvet szoktak magoknak teremteni, mint ezt különösen a' német Literatúra története mutatja. Engedjük, hadd csináljon minden ember szavakat, bizonyosan a' Publicum kifogja azok közzül a' jókat választani, addig pedig tartsa maga határában magát B. Úr, 's tegyen le azon hibás vélekedésről, hogy Boncztudománya, a' magyar Anatomia Codexe volna.

Különös az is, hogy Bugát Úr, abban tartja a' világosságot, hogy az ember az újszógyártás törvényszabásainak hódoljon, 's azok mind denevérek, kik ezt nem teszik. Micsoda különös ideája van, B. Úrnak a' setétségről és világosságról! A' kik szabadságokkal élni kívánnak, vagy in specie, kik minden új szót egyszerre el nem fogadnak, azok néki denevérek! Magokról ezen állatokról is tulajdon megfogása van B. Úrnak, mert ki látott újítás denevéreit mellyekkel napot akar láttatni? hát vannak a' napvilágnak, vagy is azon világosságnak mellyben az újítók élnek, denevérei? vagy talán azt akará mondani, újítástól, (vagy a' mi neki mindegy, világosságtól) rettegó denevérek. De honnan van B. Úrnak azon tanúsága, hogy mi az újításnak ellenségei vagyunk? Nagyon csalatkozik Bugát Úr. Mi koránt sem tartozunk a' Dayka Quackerei közzé, kik minden újítástól rettegnének, sőt ellenségei vagyunk minden réGINEK, mihelyt az a' tudományok, művészségek, 's társaságos miveltség mostani magas állaspontjával nem egyezik. Mi elfogadunk minden

újat mihelyt az túlságokba nem vág, 's valóban jó; de mi azt tartjuk, hogy az arany közepszerűség legbátorságosabb, 's az Ovidius regulája: Inter utrumque tene, legbizonyosabban célra vezet. Mi nem vagyunk ellenségei a' nyelvben sem az újnak, — — — — „*si forte necesse est* indicis monstrare recentibus abdita rerum,“ mint azt Bugát és Bajza Urak hirdetik, a' vizes és ízetlen Gotsched bűnével vádolván bennünket, szeretjük a' csinos és mívelt írásmódot, de nem engedjük magunkat minden újnak ingere által elragadtatni, nem vagyunk baráti a' *szükség nélkül* változtatott, kurtított, mértékfelett keresett, csupa visketegségből koholt, vagy a' jelentett dolognak meg nem felelő új szóknak, a' feszes és szokatlan szószerkeztetéseknél, idegen nyelvfordulatok szüntelenvaló mímelésének, mellyek a' stylust homállyal borítják el, 's érthetlenné teszik; 's a' nyelv tökéletesítését, nem a' csupa gyökerezésekben tartjuk. Mi azt hisszük hogy a' prózának fő ékességei a' könnyűség és világosság, 's hogy a' szép próza az, melly mint egy virágos partok közt lefolyó patak, minden fennakadás nélkül ömlik el az olvasó lelke előtt. Mi azt tartjuk, hogy ezen könnyűségben áll a' mívész irónak egyik legfőbb érdeme. Sibi quivis speret idem, sudet multum frustra que laboret, ausus idem. Hol lehet szebb, kellemesbb, tökéletesbb prózát olvasni, — hogy egyet említsek a' többek közt — mint az idősebb Segur emlékirásai, hol a' legvalogatottabb szavak, a' legcsinosabb kitételek 's leggondosabb szerkeztetések gyönyörködtetik az olvasót, és még is ezen mívési elegancia mellett micsoda könnyűség! Mi még a' költés mívéről is sok tekintetben ezt tartjuk, 's azt mit Tissot a' híres költő Beranger-ről mondott minap: „Les noms qui passent à la postérité, par l'entremise d'un peuple, ne meurent jamais“ igazaknak tartjuk, mint ezt a' Homér, Ossian, Shakspeare, Schiller, 's mások példái bizonyítják. A' nagy költő könnyű és mindennek tetsző szavakban is mély gondolatokat adhat elő. Hány ember olvassa elragadtatva, 's tanulja meg könyv nélkül Schiller Resignációját, 's vajmi kevesen értik, mi mély philosophiát rejtenek a' gyönyörű versek? Hányan olvassák kedvel, a' lélekzárkódtató Shakspeare munkáját, de mi kevesen tudják fel fogni annak minden mélységeit? Ars est celare artem. A' Rafael Madonna di Sistoja, a' festők' fejedelmének Correggionak Sz. éjszakája, csaknem mindennek tetszenek, de mi kevesen tudják felfedezni azokban a' mívészesség minden szépségeit? Mi tehát azt tartjuk tökéletes mívész munkának, mellyben az avatatlan épen úgy

mint az avatott, kiki a' maga módja szerint, éldelletet talál. Még a' szorosabb tudományokban is a' könnyűségre és érthetőségre való igyekezetet tartjuk legnagyobb érdemnek. A' Kant, Schelling, Hegel 's követőjük által felállított philosophiához, mellyben a' sok egyszerű igazságok, homályos, sok napoki észtorést kívánó összebonyolt ideák alá vannak temetve, ezen ok miatt csak kevesen juthattak. Mit nyert a' természetphilosophia követője által behozott fellengős nézetek 's érthetetlen nyelv által a' német Orvositudomány? Nincs e igaza, a' mindenütt világosságot 's realitást kereső Angolnak, ha az ilynemű okoskodásokra ezt kérdi, cui bono? Abban áll valóban a' tudományos munkának is fő érdemök, hogy a' hozzájuk való jutás, lehető módon megkönnyebbíttessék inkább, mintsem homályos és szokatlan írásmód, 's rosz új szavak által nehezíttessék. „Die Einfachheit ist das ewige Siegel der Wahrheit. — így szól *Sprengel*. — Nur wer klar und richtig denkt, kann durch klare und reine Schreibart der Lehrer anderer werden. Die Wissenschaft bedarf keines Bombastes unverständlicher Worte, keines Aufwandes fremder Ausdrücke, 's a' t. A' tanítókönnyvnek tehát különösen, nem ollyannak kell lenni, mellyen az ember, csak lassanként tudjon elbaktatni, mint azt Bugát Úr, boncztudományáról mondja feleletében, hanem ollyannak, mellyből a' lehető könnyűséggel jusson a' tanuló céljához, mert az élet hamar elrepül, 's minden időpercz drágább, mint azt B. Úr gondolni láttatik. Vajha nefeledné B. Úr, isteni Hippocratesünk arany szavait: „ὁ βίος βραχύς, ἡ δὲ τέχνη μακρὴ, ὁ δὲ καιρὸς ὀξύς, ἡ δὲ πείρα σφαλερὴ, ἡ δὲ κρίσις χαλεπὴ“ „Az élet rövid, a' mívészesség hosszú, az alkalom repülő, a' *próbatétel* nem sülő, az *ítélettétel* nehéz.“

Új szavainak védelmére felhossa B. Úr, hogy ő azoknak csak egy részét csinálta, 's egy jó része Prof. Schuster Úr munkája. Én Prof. Schuster Urat, nem csak úgy esmerem mint Hazánk egyik legjelesbb 's érdemesbb tudósát, hanem mint ollyat is, kit a' tudomány a' míveltségnek, szerénységnek 's humanitásnak azon fokára emelt, mellyen egyedül tiszteltreméltók a' tudósok. A' magyar nyelvre való tekintetben pedig, annyival nagyobb eránta való tiszteletem, mivel ebben tett sok újításait, mellyek igen sokkal alaposabbak és jobbak a' B. Úréinál, úgy tekintem mint próbákat, 's nyugodtan elvárja ha elfogadtatnak é azok vagy sem, elfogadja mindenkitől az utasítást, 's ennél fogva B. Urral egy értelemben teljességgel nincsen. A' türelem a' tisztább és gazdagabb lelkek' tulajdona.

Én azon társaságot, mellynek magát B. Úr tagjának lenni valja, tisztelem 's igyekezetét becsülöm, de sem ezen társaság, sem semmi Academia kedvéért elmebeli szabadságot fel nem áldozom. Ne is hidje azonban B. Úr, hogy a' mindég legjobb a' mit egy társaság hajtott végre. Sokszor egy genialis fő többet tesz, mint egy egész nagy társaság. Egyébiránt kételkedem benne, hogy azon tisztelt társaság B. Urat választotta volna szónokjának, különben reménylem felelete másképp ütött volna ki.

Azt is felhossa szokott lármájával ellenem Bugát Úr hogy én a' nyelv menetelét nem esmerem, 's több régi szavakat neki tulajdonítok. Csalatkozik B. Úr, jól tudom hogy többek nem az ő csinálmányai, de senkinek sem jutván eszébe 10—20—30 esztendő alatt, hogy illy szavakkal éljen, mint allövet, (mellyet Dr. Haiszler hihetőleg tréfából gondolt ki) némbor, fuvora, család, joh, tömkeleg, ermecz, rászt, gótz, tanoda, terime, ebag 's a' t. 's azokat érdemlett mély álmokból félébressze, méltán az újak közzé helyezettém azokat.

Igaz hogy a' jó író Horatiusként:

Obscurata diu populo bonus eruet atque
Proferet in lucem speciosa vocabula rerum,
Quae, priscis memorata Catonibus atque Cethegis,
Nunc situs informis premit et deserta vetustas:
Adsciscet nova, quae genitor produxerit usus.

De a' mint alább bölcsen mondja a' jeles római költő:

*Luxuriantia compescet, nimis aspera sano.
Levabit cultu, virtute carentia tollet.*

mit B. Úr általjában nem követ, hanem minden szemet szót, a' szerencsés *εὐχρησ* örvendő felkiáltásával fel kap, 's tudományos méltóságra emel.

A' pedig ismét ráfogás, hogy Pariz Pápai a' Hypochondriát rásztának nevezte, ő a' lépdaganatot nevezte így, innen a' rásztkórság (Milzsucht) kit a' rászt bánt. A' díszlés jó szó, de nem mint B. Úr magyarázza gelingen, hanem gedeihen; díszlik a' gabona, a' gyümölcs, szokták a' magyarok mondani. A' széköresedés, alombolygás, étvágy, tökéletlen szavak, mellyek a' jelentett dolgot ki nem merítik, de nem haszonvehetetlenek.

Nagyon vakmerő állítás az is, hogy a' Bugát Úr 's neologusok nyelve nélkül semmi szép 's jó gondolatot ki nem lehet tenni, mint feleletének utolsó lapján állítja B. Úr, eddig való nyelvünket régi penésznek nevezvén, 's egy szántatlan miveletlen földhez hasonlítván. Micsoda pókhal-lós és mocskos pápaszemet tett orrára B. Úr, mellyen lite-

ratúránk mezejét czirkálja! 'S valóban egész a' B. Úr Boncz-tudományáig semmit sem tanulhatánk ön nyelvünken? 's hogy hívják azokat az ég madarait mellyek a' tudomány magvait felszedik? Micsoda ritka állatai vannak B. Úrnak! világosság denevérjei, 's tudománymag szerető madarak! Tartok az illy magvaktól, nehogy mind elvetéljenek, 's még ezen szárnyas tudósoknak sem kelljenek; legalább eddig elhintett sovány magvai B. Úrnak, olly izlésnélkül-való 's csudás öltözetben jelentek meg, hogy mi készebbek vagyunk, öreg apánk ütött kopott mentéjében — melyhez nyelvünket tudósan hasonlítja B. Ur — öltözködni, mintsem az ő öntalálta, 's szabta köntöseit mímelni. A' túlságok mint már máskor is említők, soha szerencsét nem tettek, az elkerülhetetlen ellentmondásoknál fogva, 's Bugát Úr ama túlságok maximája által: Ne kiáltozzunk hárt és korlátot, hanem a' helyett ne szánjuk a' munkát, az az faragjuk rakásra a' szokat, elárulja mi kevésbé ismeri a' józan eszű Horátius, ezt modus in rebusát. Ezen szógyártás dühének meggyógyítása, egyedül a' Görögök *Λογομαχία*-ja által lehető, melly abban áll, hogy az ellenkező résznek temperáló okoskodásai illendően kihaltassanak. Csak így lehet gyümölcse a' neologus Urak fáradozásainak, így kerülhetnék el, a' sok idővesztő 's epekeverő csatázásokat. Mi szintűgy akarjuk a' jót, teljes szívünkől haladni kívánunk, dicső Nemzetünk szerelme szintűgy lelkesít, de mi az újat csak akkor fogadjuk el, minekutánna józan ésszel megvizsgáltuk, ha elfogadható é? (verba quae nova nostris essent, dummodo idonea. Cic.) 's oliyan okokra mint a' B. Úréji semmit sem adunk. Mi készebbek vagyunk megmaradni a' régi hazai, vagy idegen műszavak, vagy más mivelt nemzetek (Bugát Úr szerint koreszlények) nyelvéből által vett új szavak mellett, mint a' rossz új szót elfogadni, — mint egy két vak követője B. Úrnak — csak azért, hogy a' műszónak valami kis magyar színe legyen, mert mi azt akarjuk, hogy az olvasók bennünket értsenek, 's tőlünk tanuljanak, ha mi valamit nálunknál jobban tudunk.

Ez úttal Bugát Úr boncztudományának apologiáját írja. Senki sem tagadja B. Úrnak azon érdemét, hogy az Anatomiát ő próbálta legelőször egész kiterjedésben magyar nyelvbe öltöztetni, 's csinált egy két jó új szót is a' sok közt, de minden esetre nagyobb díszére vált volna az, ha munkáját úgy tekintette volna, mint első próbát, szerényen elvárta volna a' tudós világ' ítéletét, a' derek Diószegi-ként, 's nem megtámadásokkal akarta volna kényszeri-

teni a' publicumot koholmányainak elfogadására. Egyéb-
iránt nekem azt, mit vissza-igazításomban mondtam, a'
tisztletelemért Publicum előtt igazolni kötelességem, an-
nyivalinkább, mivel B. Úr abból, nagy agylobjában, reám
igen kétes színt igyekezett hárítani. Jól tudom, hogy a'
test részeinek leíró elnevezései, különösen az izmoknál,
mit Párizsban Professor *Chaussier* 's mások, már régóta
nagy haszonnal tesznek, a' tanulókra nézve megbecsülhe-
tetlen, de ezt különösen a' Francziák teheték könnyen 's
haszonnal, mivel azonkívül hogy nekik önteremtette 's ön-
állóságú Anatómiájok van, nyelvök is a' deáknak leánya.
Csak ő reájok, 's az Olaszokra illhetik tehát az, mit Horati-
us a' római nyelv gazdagítására javallott:

„Et nova fictaque nuper habebunt verba fidem, si
Graeco fonte cadant, parce detorta.“

de nem követhetik azt sem a' Németek sem az Angolok,
mert nyelvök általánosan különbözvén a' deáktól, épen
úgy mint B. Úr, elnehezítették volna nemzeti Anatómiá-
jokat, ha mind azon elnevezéseket ön nyelvöken akarták
volna követni; innen még ott is, hol jó honni szavaik
vannak, örömezt élnek nagyobb világosság és praecisió
kedvéért, az idegen műszavakkal. Nem tagadhatja ugyan
is B. Úr, hogy valamint egyéb természettudományi, úgy
az anatómiai műszavak nélkül is, egy tudós orvos sem le-
het el, 's nem nehezítették é talán el tanulmánya, ha egy
műszó helyett kettőt kell megtanulnia? Meg kell vallani
dicső nyelvünk magasztalására, hogy mi sok műszavakat
szebben 's alkalmasabban tudunk kitenni, mint akármely
más Nemzet, 's az illy jó szavak' szaporításán igyekez-
nünk kell, hogy az elkerülhetetlen classicus műszavakon
kívül, illyekkel is birjunk; de a' Bugát Úr magyar neve-
zetjeinek nagy része, azonkívül hogy rossz is, semmivel
sem könnyebb a' deákoknál, 's épen olly szükségök van azok-
nak a' magyarázatra, mint a' deák-görög szavaknak. Hogy
állításomat voltaképen bebizonyítsam, ímé közlök a' B.
Úr boncztudományából egy rendsor új szót, rövid Com-
mentáriussal követve. Ítélsz meg akármely el nem fogó-
dott olvasó, ha inkább érti é a' magyar, mint a' deák
nevezeteket, 's ha nem kerül é nagy fáradságába azok-
nak megtanulása? —

Állszakizom (Musculus mylohyoideus) Azért nevezte-
tik így, mivel egy oldalt a' nyelvcsont alapjához (básisá-
hoz), más oldalt az alsó állkapcsa belső oldalához ragad,
's a' deák nevezet ezen görög szavakból ered: *μύλοι* vagy
μύλοι, zápfogak, és *ύδα*, vizes, víz szerető. Szaka a' nyelv-

csapnak egy régi magyar neve, honnan látnivaló, hogy B.
Úr, a' nyelvcsapot (uvula), és nyelvcsontot (os hyoideum),
egynek tartja, 's tetszése szerint adja a' szavaknak az
értelmet.

Bokratlan ér (Vena azyga) *ἄζυγος*; azt teszi: járomba
nem fogott, özvegy, páratlan; miért hát nem páratlan ér?
vagy van bokros ér is? A' bokor, költőknél tehet egy párt,
de nem tudományos nyelvben. —

Bőnye (aponevrosis), *bőnyefejtyű* (galea aponevrotica
eranii); hihetőkép B. Úr találmánya, melyről a' Tudom.
Gyűjteményben tett számadásában halgat, mivel a' szónak
semmi alapja sincs. Én annyit tudok, hogy *ἀπενεύρωσις* szó
szerint sok idegek egyesülését teszen, (korántsem azt hát
hogy idegből való, mint a' tizenegy nyelvcsont szótáríró Dr.
Kovács mondja), az Anatómiában pedig interületet.

Bördöcs (tubulus). A' dudát bordó-sipnak is hívják,
de miként lesz ebből bördöcs? 's miként tesz ez csö-
vecskét?

Csiklóbegyertő (Erector clitoridis). *Csiklómaktyú* (Pae-
putium clitoridis).

Dobgindarító (Musc. laxator tympani). Diószegi a'
flacidust gindárnak nevezi, de egy é a' flacidus a' la-
xussal? a' tág a' hervadtal, lankadtal? — Altalában B.
Úr, ön principiuma ellen, mely szerint az első elfoglaló
szavaitól nem szabad eltérni, Diószeginek sok jó szavait
önkenye szerint elcsavarta.

Eletmíveltettség (Organisatio).

Ellenczápizom (Musc. antitragicus) Miért nem ellen-
bakizom, ha már egyszer leakarta fordítani B. Úr. Az ere-
deti görög szó, *τραγος* bakot teszen. Minek hát a' régi meg-
avúlt czáp szavat felhozni, melyről azt sem tudni, bakot
tett é csak, vagy kecskebakot, 's melyet senki sem ért?
Verborum vetus interit aetas.

Emlüter (Arteria mammaria).

Érdes hossz (Linea aspera). *Ivelt hossz* (linea arcuata).

Erőkülölés (manifestatio virium).

Feszpont (punctum fixum); *gyakpont* (punctum inser-
tionis).

Függeres tát (hiatus aorticus). Igaz hogy mondják tá-
togató mélység, 's szájtátás, de hogy az aortának ilyen
feltátott, vagy tátogató lyuka volna, nem való. Ez ugyan
is egy hosszúkás nyílás, melyen az aorta és a' ductus
thoracicus keresztül mennek, 's a' nyílást betöltik. Hol ke-
resi hát itt a' tátogató lyukat B. Úr? Hogy lehet a' be-
zárt lyukat tátogatonak nevezni? 's ez a' függer már az

aortát teljesen ki meríti azért, hogy a' görög *αἷμα* azt teszi, felemelem, felfüggesztem? Nem inkább azt teszi é itt az aorta: oda vagy a' szívhez függesztett (ér)? mert függeni akkor mondunk valamelly dolgot, mikor egyik végével valamihez ragaszkodik, másikkal szabadon lóg; az aorta pedig ezen értelemben nem függ.

Csötör (modiolus). Ezen régi megavúlt szó, deakul modius. Miért nem csötörecs hát a' modiolus? Egyébiránt csötör a' vékának régi neve; itt pedig egy igen finom, noha belől üres csont oszlopocskáról van szó, a' fül csontos részében. Vagy hasonlatosságot talál B. Úr a' véka és ezen kis oszlopocska közt? Miért nem követte már legalább Páriz Pápaít, ki a' modiolusnak a' többek közt kerek-agyaeska értelmet is ad? Hihetőleg azért, mert neki az agyaes kis agyvelőt tesz, Páriz Pápai pedig, mint minden mások B. Úron kívül, az agy és agyaeska alatt egyéb dolgot értenek.

Gögfedű (Epiglottis). Gög nálunk kevélységet 's fennlátást jelent, de nem larynxot. Azonban azt mondja B. Úr hogy a' kényes embereknel, az ádám almája, vagy is a' Larynx igen kidülled, 's innen nevezte ezt gögnek. Én bizonyossá teszem B. Urat, hogy nekem sok sima nyakú gögös embereket, valamint ellenben sok düledt ádám almájú, épen nem gögös, nyájas és szelid embereket van szerencsém esmerni. A' gög ülőhelye, egészen máshutt van, mint *Gall* megmutatta.

Gurdély (diverticulum), régi szó, deakul nem diverticulum, hanem latebra; vagy egy ez a' kettő?

Gyűrőkánszálag (Ligam. cricoarytenoideum). Ki esmerne ezen szóban reá a' kanálra (*ἀγυρῆς*)? 's mit keres a' kánban a' vonás az a-n? talám nehogy azt gondolja valaki, hogy nőstény szálag is van? micsoda dicséretes pontosság!

Hallcsontocskok (ossicula auditus). *Hallvíze* (aquila acustica).

Hármikerideg (Nervus trigeminus); hármasikerideg helyett.

Hasnyálmirigynyomfonat (Plexus pancreatico-duodenalis). A' duodenum 12 ujnyi belet jelent, de B. Úr az egy tagú szavak kergetője lévén, ezen belet nyomnak nevezte, mert — így szóll — egy nyomban tizenkét uj van. Az ilyen metonymiakkal egyébként széltiben él B. Úr Anatómiájában. Szabad ez tudományos nyelvben?

Hátfelorjasizom (M. semispinalis dorsi). Orjnak a' disznó hatgerenczét hívják; 's ezt B. Úr bizvást neki hagy-

hatta volna. Azonban nem csak a' disznót, hanem a' marhát is megfosztotta B. Úr egy részétől, a' mellycsontot szegynék nevezvén.

Hegedékeny nyirk (lymph coagulabilis). Az első jó szó, de a' nyirk, melly nedvességet tesz, lymphát nem jelenthet.

Hererázó (Cremaster), azon izom melly a' tökgolyót, mellyet B. Úr herének is nevez (hihetőkép a' heréléstől) felhúzza, de nem rázza; *κρεμαστής* az, a' mi valamit felfüggesztve tart.

Hollorrkarizom (Musc. coraco-brachialis). Ki találna ki, hogy ez ezen szókból áll: holló-orr, kar és izom? Azonban a' *κόραξ* nem holló, hanem tyúk-orrat tesz, noha egyébként hollót is jelent.

Hónalyür (fossa axillaris). A' fossa nem ürt, vagy is ürességet, hanem gödröt, árkot, 's vermet tesz. Azonban a' cavum abdominale-t is hasürnek nevezi B. Úr; a' fossa és cavum tehát neki mindegy. Illy nemű az a' határozottság, mellyel B. Úr, feleletében dicsekszik.

Hortyok (choanae). Bizonyosan a' hortyogni szóból csinálta B. Úr, elfelejtkezvén, hogy é csak a' hortyogó emberekre illik, 's hogy ez sokszor nyavalyás (abnormis) állapot, mellyet meg is lehet gyógyítani.

Légcsőmirigy (glandula bronchialis); *légsejtek* (cellulae aereae).

Hudinda (Urachus). Inda a Botanicában azt teszi a' mit venyike. Mit keres hát ez a' testben? 's miként lehet a' húgynak sinórja vagy indája? Urachus hólyag — nem húgsinór-t tesz. *Ουράχος* annyi mint meatus urinae in foetu.

Hudvezéd (Ureter); *hudvezető bördöcsék* (tubuli uriniferi). B. Úr hol húgy, hol hud, hol pös szóval él, valamint a' tökgolyót hol töknek, hol herének nevezi. Ezt kívánja a' praecisió. Mi jó lett volna Diószegitől tanulni, ki plántájit mindég egy névvel nevezi! —

Húsmind (pancreas); *húsmindnyoműtér* (Arteria pancreaticoduodenalis). Igaz, hogy *πᾶν* mindent, *κρέας* pedig húst jelent, de hát már ez elég ok é arra, hogy ezt a' mirigyet magyarul is így nevezzük? Mit mondanának a' Németek, ha valaki így fordítaná azt németre: Allesfleisch, (vagy B. Úr módja szerint Fleischalles); vagy a' Francziák, ha azt valaki tontechnaire-nek nevezné? nemde ki nevetné? Vagy talán az már más szint ad a' dolognak, hogy a' magyar nyelv természete ellen, B. Úr a' mind szót hátul tette? Rendes új reguláji a' neologianak, 's újalakú nyomorítása nyelvünknek! Nem azon kell é az új szó csinálónak igyekezni, hogy szava a' dolgot teljesen kimerítse? Ha Bugát Ur jobban végére járt volna a' dolognak, rá jött volna,

hogya' Görögök a' *πᾶνκρέας*-nak alatta értették ezen szót *ἀδενώδης*, az az mirígyes, mivel a' pancreas, mit mi mások, igen jól, fodorhajmirígynek nevezünk, csaknem csupa mirígyből, (mirígyes húsból, mit *Galenus* *ἀδενώδης σάξ*-nak nevezett) áll. De ha már csak ugyan húsnak akarta nevezni B. Ur ezen testrészt, miért nem nevezte azt lidérczhúsnak, így legalább lett volna valami alapja, mert *πᾶν* az erdők és hegyek Istenén kívül, lidérczet is teszen, 's a' Magyarok lidérczhúsúnak nevezik, a' nagyon lágy, petyhüdt húsu embert, a' mirígy pedig a' húsnak épen illy tulajdonságú fajtája. —

Hísszelemenek (trabeculae carnae).

Hízódékonyság, tonus, contractilitas, eggy ez?

Ikrés (fissura sphenoidalis), már miért nem ék? csak azért hogy az ornamentumot is éknek nevezték a' neologus Urak? 's miért nem hasadék? a' rés egyebet jelent.

Ikinylík (foramen sphenopalatinum). Ez épen olly szép hangzású szó, mint föntpösölő, mint B. Ur az anaspadiaeus-t nevezi.

Írnyeképuhúscsák (carunculae myrtiformes). Mi lehet ez az írnye? Hogy húscsa B. Urnál húscskát tesz, nem minden fogja tudni.

Ikorrmány (rostrum sphenoidale). Miként tehet a' rostrum orrmányt? Hát a' szájmány és fülmány mik volnának B. Urnak?

Ivjáratok (canales semicirculares). Még csak nem is fordítás hanem semmi, mert az illyen metaphorákkal tudományos nyelvben játszani nem lehet; azonban a' linea arcuata-t is ívelt hosszúnak nevezi B. Ur. Neki tehát az arcus és semicirculus mind egy. Micsoda pontosság!

Kedesz (thymus). Csak annyit tudok, hogy thymus melly-mirígyet tesz.

Keresztcsipporczizülés. (Symphysis sacroiliaca).

Középkitüntöttség (Eminentia media). Egyszer kitüntöttség, máskor kitüntöttség.

Külső szegélyizmok (Musculus helices). A' szegély szót onnan csinálta B. Ur, hogy ezen izom a' fület mintegy beszegi, nem de? mennyivel érthetőbb lett volna, fül külköre, vagy a' mi még jobb, karimája?

Menyfonat (plexus coeliacus). Egy legszerencsétlenebb koholmányai közzül Bugát Urnak. Azt mondja B. Ur (Tudom. Gyűjt. 1829. IV. I. 113), hogy „ezen szó coeliacus a' *κοίλος*-tól vette eredetét, a' mi üröst vagy üreget jelent, 's innen nevezte a' görög és deák is a' mennyet coelum-nak.“ Mennyi és mi nagy tévelygések ezen három sor-

ban! *Κόλος* azt teszi, megcsonkított, szarvnélkülvaló; a' deák coelum nem származhat e' hat ettől, hanem a' *κοίλος* szóból ered, melly azt teszi üres, kivájt (cavus); a' görög pedig az eget *εὐκυνός*-nak nevezi. A' mi illeti a' coeliacus szót, ez épen nem a' *κοίλος*-tól vette eredetét, hanem a' *κοιλία* szótól, melly azt teszi has, gyomor, méh; innen származik *κοιλιακός*, ki gyomorbetegségben szenved; *κοιλιακή διάτρεσις* azon bajt teszi, melly a' rossz emésztésből származik. A' *κοιλία* minden öszvetételekben hast, gyomrot, 's méhet tesz. Így *κοιλιοπάλης*, gömböczáruzó; *κοιλιοθυσία*, hasmenés; *κοιλιοφορέω*, terhes vagyok, 's a' t. Mind ezek ellent nem állván, a' coeliacus szó Bugát Ur szerint a' *κοίλος*-tól, (vagy szerinte *κόλος*-tól) származik, noha az csak félüregűt, börtöztöt, de olly bészart üreget soha sem tett mint a' has; 's a' hasat mennynek nevezi. — Mi több a' mennyet, melly — így szól — egy véghetetlen nagy üreg, a' has üregével, melly az emberi testben, hasonlókép a' legnagyobb üreg, hasonlítja öszve!! Imé még illy szerencsés etymológiával eggy tudós sem vitte bé a' mennyet a' hasba, a' mi valamint egy részt a' has imádóinak, kiket a' Görögök *κοιλιόδαιμον*-oknak, (B. Ur szerint mennyimádóknak) neveztek, örömkre szolgál, úgy más részt a' természetfilosófok is, kiket *Jean Paul* hasonlítóknak (Gleicher) nevezett, 's kik nevezetesen a' nagy világnak (*μακρόκοσμος*), és az embernek, ezen kis világnak (*μικρόκοσμος*). Öszvehasonlításában foglalatoskodnak, ezt a' naif öszvehasonlítást kedvezőleg fogják méltatni. Hihetőleg az Egyiptomiaknak is hasonló ideájak volt, kik isteneiket, a' fok és veres hagymát, szerették a' hasba, a' Bugát Ur mennyébe küldözgetni, mit *Dryden* elmésen nevet ki ezen soraival:

„Such savory Deities must needs be good,
As serv'd at once for worship and for food.“

Itt még meg nem áll B. Ur, hanem azt javasolja, hogy azon nyavalyát, mellyben az eledelek félig emésztve mennek el, (fluxus coeliacus) mennyfolyásnak nevezzük, mellyet B. Ur, hihetőleg nem fog el mulatni, valami mennyei processussal egybeazonlítani. Egyébiránt az illyenmű deductiókban B. Ur szerencsés. Nevezetesen az ampulláról is azt mondja, hogy ez nem palaczkot tesz, hanem buborékot, mert ezen szó, az ampla bullából jön. (Tudom. Gyűjt. 1829. III. I. 116).

Mosolygizom (Musculus risorius). Miért nem nevezizom? csak azért, mert amaz szebben hangzik? Vagy tam más functiót akart annak szánni B. Ur?

Negédizom (M. superbus), e' helyett negédes izom;

vagy tám a' negéd ezen izomban lakik B. Úrnál, melly aztán a' gége kidüllyedése által mutatja ki magát?

Növénybonczolás (Phytotomia); *Boncztudomány* (Anatomia). A' magyarok az Anatómiát *felbontásnak* nevezik, a' mi sokkal jobb a' Németek *Zergliederungjánál*. A' bonczolás csak feldarabolást, a' felbontás finom részekre metasztést jelent, 's a' görög szót teljesen kimeríti. Egyébiránt ezen szónál B. Úr etymologiai subtilitásának, fényes példáját adja, (Tudom. Gyűjt. 1829. IV. 1. 90) azt mondván, hogy ezen szavak, bonczolni és bontani, ezen gyökértől származnak *bom*, innen lesz bomat, vagy bomt, bont, bomaczol, bomczol, bonczol.

Nyelvögöfedűszálag (Lig. glossoepiglotticum). *Nyomájszálag* (Lig. duodeno-hepaticum). Szép és jeles szók! —

Járom bevágány (Incisura zygomatica).

Kacsideg (Nervus patheticus). Kacsnak nevezte Diószegi a' Botanicában a' cirrhust, azon régi köznépi szó szerint kacs, (kezecke); de B. Úr, bizonyosan kacsongató ideget akar itt értetni, mivel ezen ideg egy szemmozgató izomban terül el. Azonban elfelejté B. Úr, hogy a' kacsongatásban nem annyira a' szemek, mint a' szemhéjjak játszanak. Ezen nevezet tehát, azonkívül, hogy a' Villis által ezen idegnek adott patheticus nevezetet sem teszi ki, rossz is. Miért nem nevezte azt B. Úr felsőszemizmidegnek, akkor mindjárt tudta volna minden, miről van szó, a' helyett hogy a' kacsideget senki sem érti.

Düllmirigy (glandula prostata), hihetőkép dülledő mirigy helyett. Ugy de *περοστῆς* azt teszi, előltétetett, előljáró, nem azt hogy düllyedő, melly ezen mirigy helyhez-tetésének teljességgel meg nem felel.

Gyűrögögsípszálag (Ligam. cricotracheale).

Hagymabarlángizom (Musc. bulbocavernosus). Bugát Úr elégnek tartja a' szavakat csak általában, minden határozás nélkül oda vetni. Nem de azt lehetne itt gondolni, hogy valami hagymával tele barlangról van szó? —

Röpinyvés (fissura pterygopalatina). Röpcső (Canalis pterygoideus). *Röparok* (fossa pterygoidea). Fossa felljebb ürt tett, itt árkot tesz, a' praecisió törvényénél fogva. *Karczgaratizom* (M. stylopharyngeus). *Karczsíkszálag* (Lig. stylohyoideum). Miképen tehet a' stylus karczot, azt csak B. Úr tudja, mert tudtukra a' karczolás nem stylussal történik. *Röpgaratizom* (M. pterygopharyngeus). Bugát Úr a' pharynxot (nyeldeklőt) garatnak nevezi, azért mert a' magyar azt szokta mondani, fel öntött a' garadra, és mivel a' nyelvdeklőt a' malomban lévő garattal hasonlónak találja.

Minekutánna már B. Úr a' kaponyát a' kerekalaphoz, a' has üregét a' menny üregéhez, olly elmésen hasonlította, ezen nem kevésbbé becsű öszve hasonlítást hálával fogadhatjuk. A' röp, repülni, rep pedig repedni szó gyökere lévén, (!?) ezen mesterséges különböztetésre szükségünk van B. Úr szerint. Egyébiránt itt a' röp szót, B. Úr metonymice a' szárny helyett tette, mivel *πτερυγ* azt teszi, szárny, toll. — Szabad é ezt tenni tudományos terminológiában, azzal B. Úr nem gondol.

Petablak (fenestra ovalis). Nominativusban lévő magábanérthetővel legfelljebb a' tulajdonító mássalérthetőket lehet kitenni, p. o. glandula lachrymalis, könnymirigy; gl. labialis ajkmirigy; musculus temporalis, halantékizom; funiculus umbilicalis, köldöksínór 's a' t. de a' leíró mássalérthetőket, így fordítani nem szabad, ha pontosok akarunk lenni; petelik soha sem tett foramen ovale-t, hanem f. ovi-t; petárok fossa ovalis-t, hanem f. ovi-t; rostalik foramen cribrosum-ot, hanem f. cribri-t; hódcsonot os lunatum-ot hanem os lunae-t; bórsócsont os pisiformé-t, hanem os pisi-t 's a' t.

Alszárpóla (fascia suralis). B. Úr máskor alszárnak a' crus-t fordítja, a' surá-t pedig gáznak, lábikrának. Ez hát az a' dicsért határozottság és praecisió? ha akarom így, ha akarom amúgy? mert hogy teljes mértékű legyen a' praecisió, a' Musculus soleus-t így fordítja B. Úr: gázizom! mit tesz hát már ez a' gáz? Micsoda hasznos öszvezavarás a' tanulókra nézve! Micsoda dicséretes consequentia!

Szemölcsös kitünöttség (eminentia pappillaris). Miért nem inkább kiemelkedés, vagy kidúcosodás?

Karczcseslik (foramen stylomastoideum). A' lik szó, mellyel B. Úr él, egy a' legdísztelenebb tartományi szók között. —

Agyi fejer (Arteria carotis cerebialis). Miért tagadta meg B. Úr, ezen véredénytől a' bélyegző tulajdonságot a' verést? nem azt lehetne e' gondolni, hogy ez album cerebrale-t jelent? Nagyon rossz szokása B. Úrnak, hogy a' páratlan véredényeket, csupán ereknek nevezi, ezek akar arteriák, akar vénák legyenek, mivel azzal csak a' zavart neveli. Ha szórulszóra akart volna fordítani B. Úr, így kellett volna: agyvelő álmhozó verőerei, mivel *καρ* azt teszi, nehéz álomba merítem, innen *καρ* *αρι* *α*, bódító, mély álomba merítő, a' régiek ugyan is azt hitték, hogy ennek megnyomása mély álmat okoz; — minthogy azonban ennek fundamentoma nincsen, miért nem mondhatnánk

mi belső és külső Carotis-t, melyet minden ért, ha egyszer azt jól ki nem tudjuk tenni?

Nyúlt agynak szánt nyújtványok, (Processus pro medulla oblongata). Ki szánta annak? Bugát Úr?

Nyúzhártya (tunica dartos). Igaz, hogy *Δαγτος* azt is teszi, lenyúzott, de második jelentése tökzsacsóké bélésbéje, mivel ez a tökzsacsókat mintegy kibéleli, a' honnan bélés-hártyának kelle vala azt nevezni, a' mi nagyon különbözik a' nyúzott-hártyától.

Oldalszakpaizsszalag. (Lig. hyothyreoideum laterale).

Porcgyurma. (massa cartilaginosa).

Orszér. (Vena basilica). Mi ez? országos ér? 's mi csodás ér? verő vagy vérér? vagy már ezt mindennek előre tudni kell? βασιλικός azt teszi királyi, országot soha sem tett. Ezen szóból egy úttal, valamint a' többek közt a' következő cacosynthetonokból: *váglik* (foramen incisivum), *pofmirigy* (glandula buccalis), *vágfog* (dens incisivus), *rágág*, (ramus massetericus), *szöcsont* (talus), *köt-hártya* (conjunctiva oculi), *dugüter* (Arteria obturatoria), *sodrideg* (Nervus trochlearis), *ücsont* (os ischii), *húny-izom* (musc. orbicularis palpebrarum), *duglik* (foramen obturatorium), 's a' t. világos, hogy eddigleni szógyártóink közt B. Úr legmerészebb betűharapó.

Ösztönfogékonyság. (receptibilitas stimuli.)

Padmaly (receptaculum). A' padmaly, melyet mások padlannak is neveznek, a' vizpartok kimosott üregét jelenti, a' mi tehát egészen más mint a' receptaculum.

Paizsgögfedűszalag. (Lig. thyreoepiglotticum).

Pálhacsontocs (ka) (ossiculum triquetrum). A' pálha jó régi szó, noha Dioszegi alatta a' stipula-t értette, de minek harapja el a' diminutivumok végéről a' két betűt B. Úr? Szébbek ezek néki: könyvecs, házacs, ludacs, tyúkocs, borjacs, ökröcs, galambocs 's a' t.?

Perge huzam (Tractus spiralis). Egy B. Úrnak legkülönösebb koholmányi közzül.

Pödörló (Hippocampus). B. Úr magyarázatját várja.

Szárkapcsüter (Art. peronea) Igaz hogy *περόνη* kapcsot is tesz, de itt lábikracsontot jelent. A' metaphorákat komoly tudományokban kerülni kell.

Szemcsárnok (camera oculi). Csárnok eddig amphitheatrumot, oszlopmenetelt, tornácot tett. Melyik értelemben van hát csárnok a' szemben? tám csak nem az elsőben?

Táp (chylus), *tápcső* (ductus thoracicus). Ezen szó

alig ha nem az éptan mustája szerint készült, a' táplálni szóból.

Térímbel (parenchyma). Csak azoknak érthető, kik a' B. Úr nyelvének szellemébe mélyebben hatottak. Ezen szó t. i. azt teszi hihetőleg B. Úr szerint, hogy a' térímbel^{a)} (volumennek) bele, vagy belseje; de el felejtette B. Úr ezen szó alkatásakor, hogy itt nem olly határozatlan dolognak, mint a' volumen, belsejéről, hanem a' test belrészeinek, meg a' plántáknak, egy szóval élő valóságoknak belső substantiájáról, vagy is húsról van szó; sőt Erasistratus csak a' tüdők, máj, lép, 's vesék substantiáját, vagy is azon töltelékét nevezte így, mely a' benne elterjedő erek' véréből formálódott. Egyébiránt ezen szó (*παρίγχυμα*) nélkül el nem lehetünk, mert kitenni tökéletesen egy nyelvben sem lehet.

Torokszorcsüktő (constrictor isthmi faucium).

Tudomány tudománya (Literatura). Imé ha még eddig nem értettük, ezen mindenek nyelvén pengő szót, most annak teljes értelmére juttatott bennünket B. Úr!

Tülkhártya (Sclerotica). Az eredeti görög szó σκληρός azt teszi, kemény, darabos, nyakas; de B. Úr gyaníthatókép tulokhártyát akart mondani, mert az ilyen metaplaszusokkal szeret élni.

Tüñfonatok (plexus sapheni). Ezen szó etymonját feltalálni mesterség. A' Németek az ezen nevű vérereket, (venae saphenae), asszonyok ereinek hívják, mivel a' bőr alatt futván el, elágazásaik a' gyengéd boríték alatt szép jätékok tesznek, 's innen rózsaszínűeknek is nevezik; eredetük pedig ezen műszó, a' σάφης, vagy σαφής szótól származik, mely azt teszi világos, kitetsző, kitűnő. Imé mi mesterséges etymologus B. Úr! mi nehéz nyomába akadni! —

Vástfonat, (Plexus pampiniformis). Ezen régi megavült szóból alkotta B. Úr, vástolás, (pampinatio), szokott módja szerint. Pampinus kacs-ot téven, pampiniformis kacs-képű lenne. Bizonyosan a' kacsideg útjában volt B. Úrnak.

Verőcze fonat (plexus portarum). Mi lehet ez?

Nyelcsap (Uvula). A' szó közepén semmikép nem sympathizálhatott B. Úr a' v betűvel, azért azt számkivetette, feledvén hogy nyelv egyebet tesz.

Em (Chymus). E' még az éptannál is mesterségesbb alkatású szó lehet, hihetőleg az emészteni szóból. Micsoda tökéletességre igyekszik nyelvünk! Csupa egy tagú,

^{a)} Barczafalvi Szabó szava.

úgy mondott gyökszavak! mi szép, mi kedves öszszhangzása készül azoknak! 's ebben B. Úr, a' koszorú.

Fogat, (Conceptus). Nem tudni mi értelemben vette B. Úr, mert a' philosophiában gondolatot tesz, a' physiologiában méhbefogadást. —

Tüdűtér, (Art. pulmonalis). *Csiklűtér* (Art. clitoridea). Micsoda ügyes szógömbölyítő B. Úr! egy két betű, ha láb alatt van, csak félre vele, 's meg van a' szép új szó. Hát a' verőér mit vétett B. Úrnak, hogy azt nem szívelheti? A' magyaroknál az óra üt, a' szív és az ér vernek, 's ezen idiotismus azért nem jó B. Úrnak, mert verni azt teszi németül prügeln, ütni pedig schlagen! Ezen principium szerint B. Úrnak, minden idiotismusainkat meg kellene változtatni, 's a' német nyelv sajátosságait mímelni. —

Ez úttal legyen elég ezen szómustra, mind addig mig B. Úr többre fel nem szállít. Láthatni már ezekből is, hogy B. Úr a' rossz szavak gyártásában Barczafalvit, és Folnesicset, ezen boldog emlékezetű primus occupatorokat, jóval meghaladta. Láthatni, mit lehet tartani B. Úr a' priori megmutatásáról feleletében, hol azt praetendálja, hogy az ő szavait könnyebb megtanulni mint a' deák-görögöket. Az olvasó láthatta, hogy sokkal nehezebb az ő szavai nagy részének eredetét kipuhatolni, mint a' deák-görögökét, sőt némelyekét épen lehetetlen, holott ellenben a' deák műszavakat minden dologesmerő érti. Nem többszer kibicsaklik é e' mellett az ember nyelve az ő műszavai nagy részében? mert olly szavakat szerencsés alkotni B. Úr, mellyekben még a' magyar hangzatot is alig lehet feltalálni. Vannak é a' régi, 's az új művelt nyelvekben ezekhez hasonló nehéz kimondású szavak: Paizsgögfedűizom, Völcsűchollorrszálag, Sziklakürtesapizom, Kulcsontvölcsűcsvége, Karczszakszálag 's a' t. Bizonyosan nincsenek; 's noha azokat a' minden hangkimondásra alkalmas magyar ajk nagy nehezen kiejti, de nehezen lessz olly idegen ajk a' föld tekéjén, melly képes legyen azokat utánnazni. Én tehát megvallom, hogy noha jó hazafi vagyok, Hazámat, nyelvemet buzgón szeretem, de ezen szavaknak nem csak nem örülök, hanem búsulok rajta, hogy dicső nyelvünk ma holnap, a' neologiai igyekezetek által érthetlenné lessz; más részről pedig ha nálunk az illy műszavak lábra kapnának, 's a' deákok, miut B. Úr akarja, általjában kiirtatnának, a' tudományos előmenetelnek vége volna, mert az universalis értékű deák-görög műszavak, mellyeket B. Úr culinarisokra akar lealacsonyítani, kulcsai a' szorosbb tudományoknak, mellyekre

ennélfogva általános szükségünk van. Jó igen is ha kitudjuk azokat magyarul tenni, sőt igyekeznünk kell azon, de nagyobb részek azoknak ollyan, mellyeknek a' tudományokban meg kell maradniok. Mert ugyan hiszi e' B. Úr, hogy ezen szók: fogondzat, (embryo), erőbeli (dynamicus), érhártya (chorion), durvány (rudimentum), hossz (linea), csikló (clitoris), fejgyám (atlas), élettudós (physiologus), mellvezeték (ductus thoracicus), vizlány (nympha), dúcz (ganglion), idegrécze (retina), környék (peripheria), rekesz (diaphragma), telep (colliculus opticus), gerj (miasma), kontárság (Empyria), foganat (effectus), forromány (epiphysis), munkalódás (functio), 's több eifélék, kimerítve 's mindég kiteszik azt mit ki kell tenniök? 's nem tartja e' valóban, minden kétség és bizonytalanság elhárítása végett jobbnak a' deák szavak mellett megmaradni, mellyek alatt minden, 's mindég ugyan azon egy dolgot érti? Én ugy nézem ezen szavakat, mint nem megvetendő próbákat, mellyeket legfellebb a' deák szavak mellé oda lehet tenni, de még nem mint ollyakat, mellyeket tudományos értékre lehetne emelni, 's ha B. Úr hült vérrel és el nem fogottan gondolkodik a' dologról, szeretem hinni, hogy maga is meg esmeri azt. De más részről mit keresnek a' B. Úr írásaiban azon sok deák szavak, mellyeknek pedig nagy részét jól ki tudjuk magyarul tenni? Tudományos Gyűjteményi számadásában, 's feleletében, az antecessor, diminutivum, inconsequentia, flexilis, simpliciter, participium praesens, activum verbum, susdeque, praecise, actu, ambulatorius, improprius, — etymologia, substantivum, terminus, articulus, superficialis, genericum nomen, auctoritas, provincia, ultima differentia, declinálás, pleonasmus, compositum, litera vocis, proverbium, pluralis, Veterinarius, supplens, significatio, 's több illy szavakon, méltán elcsudalkozik az a' ki tudja, hogy B. Úr, mindenmő idegen szó ellensége. Nem azért teszi e' ezt, hogy az olvasó úgy értse őtet mint kell? Miért nem igyekszik tehát erre ott, hol rá épen legnagyobb szükség van? Micsoda inconsequentia! Vagy csak viszketegségből akarja B. Úr oly különösen 's oly fonakul magyarosítani a' tudományos műszavakat, nem gondolván vele, érti e' valaki vagy nem? Csak ott gazdálkodhatunk illy szabadon a' nyelvvel, hol miénk a' tudomány. Miként tesszük ki a' magyar törvény, 's a' magyar gazdaságtudomány' műszavait, abba senkinek semmi szólója, de miként tesszük ki a' természettudományban, vagy általjában az egész tudós világot illető tudományokban, e' vagy ama dolgot, abba valamint

más mívelt nemzetek is belésszólnak, úgy nekünk is tudnunk kell mit csinálnak más nemzetek. Még akkor is menthető volna az, ha ezen tudományokban önállóságunk volna, de mi szegény állapotban vannak eddig nálunk, minden természethistóriai tudományok, azt mindenki tudja. Ha nálunk valaki a' Francziák és Angolok — B. Úr ezen korcselényeinek, — munkálkodását, 's fáradhatatlan vizsgálódását ezen tárgyakban követni akarná, annyit tenne, mintha magát éhenhalásra kárhoztatná. Panem et Circenses! a' többi aztán magától jön. Hányan ügyelnek nálunk arra, ki micsoda felfedezéseket tett az Anatómiában, Zoologiában, Botanicában, Mineralogiában, Chemiában? Bizonyal könnyű volna azokat összeszámlálni, 's ha ki figyelmet akarna gerjeszteni ezen tekintetben, nem magyarául kellene neki írnia. Nekünk tehát, legalább most, míg ezen tudományoknak nálunk nagyobb becsök lessz, — mit buzgón reményelek — egyéb érdemünk alig lehet, mint hogy a' külföldieket szemmel tartjuk, 's tőlök el ne maradjunk. Ennyire függve a' külföldiektől, miért kívánjuk magunkat, nehéz és azokra nézve általában érthetetlen 's megtanulhatatlan terminológiánkkal izolálni?

Legnagyobb tévelygés, önszeretetszülte vakság, 's minden tudományos előmenetelt ellenzó lélek tetszik ki egyszersmind B. Úrnak azon állításából, hogy az ő műszavai könnyebbek lévén a' classicus szavaknál, ezekre szükség nincsen: mert ez jön ki apologiájából. 'S azt véli B. Úr, hogy ha még olly jók volnának is magyar műszavai, a' görög-deák szavakat nem kellene megtanulni, 's hogy Boncztudománya a' non plus ultra volna az Anatómiában? Imé micsoda ügyesen kirekesztene B. Úr minden külföldi tudományt Hazánkba, chinai kőfal nélkül! De nem csak arra kárhoztat B. Úr bennünket, hogy ez ő Terminológiáján kívül mást ne tanuljunk, hanem arra is, hogy nekünk *nem szükséges* (?) újat találni fel; sőt a' mi több nincs is reá jussunk. (!) Imé Hazámfiain, e' volna hát a' ti rendeltetéstek, hogy Dr. Kovácsként megesküdven, hogy a' réginél tovább egy tapódtat se menjetek, még csak ne is találjatok fel semmi újat, 'S valóban nem volnál képes dicső Nemzetem arra, hogy újat találj fel? 's csak arra volnál kárhoztatva, hogy a' mások találmányait szó nélkül elfogadd, 's azokat szolgálai móora kövesd? Nem volna az esmeretek kimeríthetetlen mezején, semmi melynek felfedezése tégedet illetne? Mi csekély volna a' te részed, mi nyomorult pályád, a' többi Nemzetek sorában! Hát az „omnis fert omnia tellus“ te reád nem is ille-

ne? Hálá hogy a' történet mást bizonyít. Nemzetünk kebléből sok genie fők költek már ki, de a' kiknek nagy részét az alkalmom, buzdítás, megismerés nem léte, ismét a' feledés homályába merített, 's kikre reájok illik, hogy

„ — — omnes illacrymabiles
Urgentur, ignotique longa

Nocte, carent quia vate sacro.“

Hányan vannak, kik ha elméjöknek a' nevelés 's körülállások kedveztek, nagy emberekké lettek volna. Humboldt, Cuvier, Oken, Schelling 's mások, ha földijeink volnának, nem ragyognának most pályájokon. Azonban hányan vannak így is Hazánkfiain közzül, kik a' külföld keblében hírt és dicsőséget arattak elméjök által. Winterl mint chemicus, Kitaibel mint fűvész, Stettner mint virágfestő, Szentpétery mint érczműves, hogy másokat ne említsek, Nemzetünknek díszére szolgálnak. Fájdalom, hogy az mit feljebb mondek, a' művészség 's lángész nálunk való becséről, ezekre is rájuk illik. Winterl és Kitaibel, ha magyarul irtak volna, kivált a' Bugát Úr nyelvén, nem csak a' külföldön, de nálunk sem esmertetnének. A' Stettner hasonlíthatatlan remekművei Európa nagy részét egyenlő triumphussal bevándorolván, most Petersburgban vannak. Szentpétery remek munkája, külföldi útján van.*) A' theologiai 's törvénytudományi munkákon kívül csaknem egyedül a' költői termékeknek van becsök nálunk, míg kivált az érthetőség korlátjain túl nem repkednek. Azt azonban nagyon igazságtalanul állítja Bajza Úr, hogy az egész magyar Literatúrában semmi sincs azon négy költő felett, kiket megnevezett, 's ezen Urak, kiket minden tisztelettel, sokkal szerényebbek, mint hogy azon hódolást Bajza Úrtól elfogadják. A' Goethe lelke, mellyben mindennemű esmeretek összesügarzanak, még a' mi költői világunk egétől messze van, 's addig olly magasra ne emeljük Poezisiunket, melly úgy is a' tudományos míveltségnek csak első foka. Horváth István, Kövy, Schuster János, Fejér György — hogy másokról ne szóljak — akármely Literatúra első díszéi közzé tartoznának.

Hogy Nemzetünkben a' tudományok közönséges szeretete felébredjen, nem azon kellene vélekedésem szerint igyekezni, hogy minden kigondolható idegen szókat megmagyarosítsunk, a' mi úgy sem fog soha elsülni, míg ki-

*) Ezt a' ritka szépségű réz bas-reliefet, melly a' Bécsi művészetek kiállításában, mindenek figyelmét magára vonta, ő Felsége, kegyesen uralkodó Fejedelmünk vette meg.

vált más nemzetekkel szükséges öszveköttetésben vagyunk, hanem inkább azon, mit már minap is mondek, hogy földieinkel ön hazai nyelvöken is megismeressük 's kedveltessük a' tudományokat. Először olvasó publicumot kell alkotnunk, de nem olly szerencsétlen nyelv segedelmével, mint a' Bugát Uré, melly méltán elrettent mindent a' magyar könyv olvasástól. — Más nemzetek, kik hozzánk képest óriási fokon állanak, a' tudományok érthető nyelvbe való öltöztetésén igyekeznek, mint azt a' jeles angol „Society for the Diffusion of useful Knowledge“ melly már csak nem minden tudományokra jeles ócsó munkácskakat adott ki, 's a' Báró Ferussac igazgatása alatt lévő „Société pour la propagation des connoissances scientifiques et industrielles“, olly dicséretesen el kezdték, 's ugyan ezt tesz a' Németek is. Mert vallyon mi is más a' tudományok czélja? az é hogy csak egynehányak birtokában legyen, vagy az hogy az emberi életre szükséges esmeretek közhasznúakká tétessenek? Hogy a' Bugát Ur nyelve erre nem alkalmas, példa a' Hahneemann Organona, mellyről mindenfelől azt hallani, hogy senki még belőle bár mint igyekezett légyen sem tanulhatott semmit, 's nékem magamnak is érthetetlen az. Micsoda háladatosságra kötelezte B. Ur az által Dr. Kovácsot, ki noha azt sem tudja mi fán terem a' Homoeopathia, azt még is a' magyar Publicum előtt illetlen személyességekre ereszkedő, 's ebben még a' goromba moeskolódással demonstrálójával lealacsonyítani igyekezett! Mi haszna ilyen esetben a' fordításnak? nem annyi é mintha nem is volna? 's nincs é igaza az olvasónak elidegenedni a' magyar könyvektől, 's más nyelven írottakhoz fordulni? Híjában igyekszik B. Ur azon tiszteletreméltó férfiú köpönyegevel takarózni, ki nek érdemei előttem tiszteletben vannak, mert az tudomra csak revideálta munkáját, 's talán némely érthetlenebb új szó helyett mást tenni javallott, 's ki bizonyosan B. Ur ebbéli dicsőségében osztozni nem kíván. —

Egyébiránt én visszaigazításomban keveset mondtam, mivel még akkor a' Boncztudomány felől csak felületes esmeretem volt; most tehát midőn abba imitt amott jobban belé tekintettem, ahoz még azt is adom, hogy B. Ur a' német eredetit, olly sok szokatlan, idegen alakú, határozatlan szókkal, homályos és sokszor különös szószerkeztetésekkel adta, hogy a' magyart gyakran három négyszer is el kell olvasni, míg az olvasó belőle valami értelmet hozhat ki, a' mi sokszor minden megszorítás mellett

is siker nélkül marad. Ezen fordításbeli különösségek, helytelenségek, 's hibák bebizonyítására csak némely apró töredékeket közlök. Höhlen des Gehirns, agy gyomrai; theils nach hinten und vorn, résszerint hát meg melfelé; ohne dass man, a' kívül hogy; Zusammensetzung, öszve-koczkodás (!); der obige, fölebbrajzolt, stellt eine Blase dar, egy hólyagot terjeszt előnkbe; bilden, szülni; Milchgefäss, tejkiürítő cső; Venensack, vértömlő; etwas fíbrös, valamire rostos; durchgehen, meghaladni; so wie er läuft, a' közben míg folyik; endigen ültetődni, p. o. hier endigen sich die Gefässe, az edények mindannyin belé ültetnek, (ültetni a' tyúkokat és plántákat szokták); die tiefen Gefässe, a' mélységben fekvő edények (!); umstrecken, körülhúrkolni; das Gefäss steigt aufwärts, az edény fölkapaszkodik; (hogyhogy kapaszkodnak fel a' B. Ur edényei?) zusammengezogen, zsugorodott; mit Runzeln versehenes Loch, redőkkal kihányt lik, (szabó munka is van a' testben?); galertartiger Stoff, kocsonyaféle alak; locker, laz; der Umfang ist beträchtlich, körülete nevezetes, 's a' t. 's a' t. Azt B. Ur nem vetheti ellenem, hogy ezek az öszvefűgésből kikapott szavak, mert ezeknek semminémű contextusban sem lehet illy fonak jelentésük millyet azoknak B. Ur adott, 's egy németül tanulni kezdő is jobban fordította volna azokat. Hogy B. Ur a' homályt 's logodaediákat, általjában szereti, ki tetszik feleletéből is. Micsoda kitételek ezek: „nemde nem ha a' gyuladást Balogh Ur találá föl; én pedig helyébe lobot tolván, el dobám azt, lehetett volna olly consequentiát hozni?“ e' helyett: nemde nem akkor lehetett volna é oly consequentiát hozni, ha a' gyuladást B. Ur találta, én pedig azt eldobván lobot toltam volna helyére. „Ezen Balogh Urnak ismét egy másik fondorkodása miatt figyelmetessé teszem, a' párthévtől egészen ment olvasót“ e' helyett: a' párthévtől ment olvasót, B. Urnak itt is egy fondorkodására teszem figyelmetessé. „Minden kifogások felül jó“ egészen németes, e' helyett: minden kifogás nélkül jó.

Mind ezekhez még az is járul, mi legfontosabb, hogy nem csak a' homály 's érthetetlen nyelv, hanem a' dolgok öszvezavarása is diszesítik a' Boncztudományt. Sokszor azt lehetne gondolni, hogy Bugát Ur önkényt arra láttatott igyekezni, hogy könyvéből az Anatómiát senki se tanulhassa meg, vagy abból olly zavaros esmereteket merítsen, mellyekből többé ön erejéből ki ne gázolhassék. — Hogy azonban B. Ur által ok nélkül való állitással ne vádoltassam, imé mutványul, csupán egy §-t közlök.

Hempel's Anfangsgründe der Anatomie. 5-te Aufl. Göttingen. 1827. Theil II. § 323. —

„Das ganze Gehirn und das Rückenmark bestehen aus eigenthümlichen weissen Nervenfasern. Die graue Substanz trägt zu ihrer Vollkommenheit bei, und scheint die Vermehrung derselben zu begünstigen. Bald zeigt sie sich mit den Nervenfasern vermischt, bald liegt sie an denselben nach innen oder nach aussen.“

Az egész agy meg gerinczagy tulajdon fehér idegrostokból állnak; a' szürke állomány *egyedül* (?) tökéletesíti őket, 's *csak* (?) szaporodásokat lattatik előmozdítani; emez majd az idegrostokkal *tetszik* (?) öszvevegyülni, majd belől, majd kívül fekszik ezeken. (Bugát)

Az egész agy — és gerinczvelő, tulajdon fehér idegrostokból állnak, mellyeknek tökéletesedésnek is kedvez; hol öszvevegyül az idegrostokkal, hol belől vagy kívül fekszik azokon. (En)

„Die Markfasern haben eine doppelte Richtung, theils strahlen sie nach der Peripherie aus, um die verschiedenen Hirnorgane zu bilden; theils laufen sie gegen den Mittelpunkt des Gehirns, um die verschiedenen Hirnorgane in Verbindung zu bringen, durch deren verschiedene Stellung und Richtung, die mancherlei Höhlen sich erzeugen.“

A' velős rostok kettős irány szerint futnak le, részint a' környékfelé sugárokként terjednek ki, részint hogy az agy életmíveinek öszveköttetését eszközöljék, az agy közép pontja felé futnak, mellyek külömbkülömbféle helyheztesők és irányok következésében a' külömböző gyomrokat hozzák elő (Bugát)

A' velőrostok (nem velős, mert hiszem egészen velőből állnak) menetele kettős irányú, részint a' körszél felé sugárzanak, hogy az agyvelő külömbkülömbféle organumait formálják, részint az agyvelő középpontja felé futnak, hogy az agyvelő külömbkülömbféle organumait öszveköttetésbe hozzák, mellyeknek külömbkülömbféle helyheztesés irányzata által, a' külömbféle barlangok állnak elő. (En). Bugát Úr egy sort ki is hagyott fordításában, mivel azt feleslegvalónak tartotta, vagy tám Hempelt akará tökéletesíteni?

„Die Nervenfasern zerfallen in eine Reihe von Bündeln. Das eine geht queer nach innen, vereinigt sich mit einem gleichen von der andern Seite, und erzeugt den Wurmfortsatz; viele breiten sich theils aufwärts und nie-

derwärts, theils nach hinten und vorn aus, bilden die Hemisphären, und sind an ihrem peripherischen Ende mit grauer Substanz bedeckt.“

Az idegrostok *egész* rendnyalábokra szakadnak; ezek közül az egyik hárántúl men befelé, egy a' *melső* (?) oldalról jövő hasonlóval egyesül, és a' férget hozza elő; közülök mások sokan részint föl meg lefelé részint hát meg melfelé terjeszkednek, a' féltekeket képelik, és környékes végeiknél szürke állománnyal fedeztetnek. (Bugát)

Az idegrostok egy sor nyalábra oszlanak. Egyik keresztül befele megy, egyesül egy más hasonlóval a' másik oldalról, 's a' férget (Vermis) nemzi; sokan részint fel és le felé, részint hátra és előfele terjeszkednek, a' hemisphaeriumokat formálják, 's körszéli végeiket szürke substantia fedi. (En)

„Die andere Reihe als Bildungsapparat, geht aus dem Innern des kleinen Gehirns hervor, und erzeugt einen doppelten Strang.“

A' *képelő készület rostjainak másik sora* az agyacs belsejéből származik, és egy kettős nyalábot készít. (Bugát)

Az idegrostok másik sora, mint képelő készület a' kis agyvelő belsejéből jön elő, és egy kettős nyalábot nemz. (En)

„Durchkreuzt sich mit den Fiebern“

Át vág a' rostokon (Bugát)

A' rostokat keresztbe vagja (En). Bugát Úr feledé, hogy az Anatómiában igen fontos különbség a' decussatio és transscissio.

„Dieser Theil der Brücke ist demnach eine wahre Commissur, für das kleine Gehirn, wodurch beide Hemisphaeren desselben in Verbindung gesetzt sind.“

A' hidnak ezen része tehát az agyacs számára rendelt valóságos ereszték, mely által *féltekéi tartatnak öszve* (!) (Bugát)

A' hid ezen része ennélfogva valóságos foglaló, a' kis agyvelőre nézve, mely által annak mind két hemisphaeriuma, öszveköttetésbe tétetik. (En)

A' dologhoz értő, 's figyelmetes olvasó láthatja ezekből, hogy B. Úr a' praecisióra, melly minden leíró tudományokban, de különösen az Anatómiában elmulthatatlan, keveset ügyelt, sokszor inconsequens, 's ennélfogva az öszvezavarásokra alkalmat nyújt. Azonban e' még csak a' kisebb hiba. Tovább megyek.

„Dass die corpora restiformia, und nicht die letztern

Theile den Bildungsapparat des kleinen Gehirns ausmachen, lehrt die Entwicklung desselben u. s. w.“

Hogy a' kötélképű testek és nem ezen utolsó részek legyenek a' képelő készülétek, az agy kifejlődése tanítja. (Bugát). Micsoda öszvezavarás! mintha vagy németül nem tudna, vagy a' könyvbe sem nézett, vagy az Anatómiával éppen esmeretlen volna B. Úr; mert miként lehet a' készlet így öszvezavarani másképp, nem tudom. Ezt teszi: Hogy a' kötélképűtestek, 's nem ezen utóbbi részek, legyenek a' kis agyvelő képelő készülétei, annak kifejlődése tanítja.

„Die nach der Peripherie hingehenden Fiebern machen den Bildungsapparat aus. Er besteht aus mehreren Bündeln, die auch aus dem Rückenmarke hervorgehen. Sie sind die corpora pyramidalia und olivaria. 1. Die Fasern der vordern Stränge des verlängerten Rückenmarks oder die Pyramidalkörper sind nach der Durchkreuzung, ehe sie in den Pons treten, etwas zusammengezogen, so wie sie aber in ihm übergehen, breiten sie sich aus. In ihm treffen sie viele graue Substanz, aus welcher neue Markfäden hervorgehen, die sich mit ersteren vereinigen.

A' környék felé igyekező rostok teszik a' képelő készüléteket; emez több nyalábokból áll, mellyek szintugy a' gerenczagyból erednek, ezek pedig nem mások mint a' kúposzlopú meg az olajszerű testek. 1. A' kúposzlopú testekből eredő rostok híd felé mentőkben, valamely hálót képelnek, mellyben a' magányos nyalábok egymáson átvágnak. Minekelőtte ezek a' hídba lépnének, valamennyire öszvesugorodnak, de mihelyt abba belé hatottak azonnal kiterjednek. Ebben *szapora* (micsoda értelmet homályosító szó, *sok* helyett) szürke allományra akadnak, mellyből az előbbeniakkal egyesülő új velős szálak származnak 's a' t. (Bugát). Micsoda öszvezavarás ez ismét! micsoda érthetatlenség! micsoda készakarva elrontása a' jónak, minél egy kezdőtől is többet várhattunk volna! *A' rostok hálót képelnek, melyben a' magányos nyalábok egymáson átvágnak!!!* Micsoda abszurditás! hogy hogy lehetnek magányos nyalábok egy hálóban? 's miként vághatnak ezek át egymáson? Vagy tám új felfedezés ez a' decussatio fasciculorum? 's mikép sugorodhatnak öszve a' rostok? Micsoda csudálatos ideái vannak B. Úrnak az idegrostokról, mintha soha agyvelőt sem látott volna! Ezt teszi: A' körszélre siető rostok csinálják a' képelő készüléteket. Ez több nyalábokból áll, mellyek ngyan csak a' gerenczvelőből jönnek ki. Ezen nyalábok a' pyramis — és

olajbogyóképű testek. 1. A' meghoszvult gerenczvelő előköteleinek rostjai, vagy is a' pyramisképű testek, a' keresztbevágás után, még minekelőtte a' hídba lépnének, kevésbé öszvelapúlnak, (egymáshoz vonódnak), de mihelyt abba belé mentek azonnal kiterjeszkednek. A' hídban sok szürke substantiára találunk, mellyből az elsőbbséggel egyesülő új velőrostok mennek ki.

A' 2-dik pontban hol az olajbogyóképű testek rostjairól van szó, ezt mondja Hempel: „So wie sie, (die Fasern der Olivarkörper) aus letzterem (dem Pons) hervorgetreten sind, bilden sie den hintern Theil des Pedunculus cerebri, und richten ihren Lauf theils gegen die Vierhügel, theils in die sogenannten Sehhügel. Der so entstandene und an Dicke zunehmende Schenkel des grossen Gehirns schickt seine Markbündel sowohl durch die Sehhügel, als auch durch die gestreiften Körper.“

Az idegszálak, a' szürke allományból kilépven, (meg kell jegyezni, hogy itt a' Pons szürke substantiája tökéletesítő szálakat ad az olajbogyóképű testeknek, 's ezeket amazokkal öszvezavarta B. Úr) az agy kocsánjának hátsó részét készítik, és részint a' négyikertest felé futnak, részint a' telepekbe mennek által. A' nagy agynak eként támadt szára velős nyalábjaikat mind a' látidegek telepeibe, mind pedig a' csikolt testekbe küldi. (Bugát)

A' fentemlített rostok a' hídból, (nem a' szürke allományból, mint B. Úr mondja) kilépven, az agyvelő kocsánjának hátulsó részét formálják, 's részint a' négydomb felé, részint az úgy nevezett látombokba mennek. A' nagy agyvelő ekként előállott, 's *mindég vastagodó* szára, mind a' látombokon, mind a' csikolt testeken keresztül, (tehát nem beléjük mint B. Úr mondja) küldi velőnyalábjaikat. (En)

„Nachdem die Pyramidal- und Olivarkörper durch den Sehhügel und den gestreiften Körper hindurchgegangen sind, erzeugen sie am Rande der letztern Organe eine dünne Marklamelle, welche sich nach aussen hin umschlägt, aufwärts steigt, und indem sie gegen die Sichel läuft, eine hohle aber nicht ganz geschlossene Blase darstellt.“

Minekutánna a' kúposzlopú és olajszerű testek, a' telepek meg csikolt testeken által hatottak volna, ezen utolsó életművek szélénél, valamely vékony velős lemezt nemzenek, melly kifelé gyűrődzik vissza (!?) föl felé hág, és sarló felé futtában némely (?) üres, de nem tökéletesen zárt holyagot készít. (Bugát)

Ezt „durch den Sehhügel, und den gestreiften Kör-

per“ így fordítani: „a telepek megcsikolt testeken“, kész-
akaratos homálybadöntése a jónak s világosnak, mi egy
anatomiai kézikönyvben megbocsáthatatlan. Egyszersmind
ismét egy csudálatos ideát közöl B. Úr az idegsubstantiá-
ról, azt mondván hogy az ki felé gyűrődik? Hogyhogy
történhetik ez? vagy talám csak viaszból látott B. Úr agy-
velőt? mert a ki azt természetben látta, róla illet nem
mondhat. Ezt teszi: Minekutánna a pyramis és olajbo-
gyóképű testek a látdombokon és csikolt testeken által
mentek volna, az utóbbi életművek szélén egy vékony ve-
lő- (nem velős) lemezt formálnak, melly kifelé behajlik,
felfelé hág, és az alatt míg a sarló felé fut, eggy üres,
nem egészen zárt hólyagot állít elő.

Csak eggy §-t vala szándékom közleni; de talám az-
zal menthetné magát B. Úr, hogy mikor ezt a §-t for-
dította, a nagy munkában elálmosodott, (quandoque bo-
nus dormitat Homerus) s akkor engem igazságtalansággal
vádolhatna. Ennek kikerülése végett, még egy rövid §-al
a 327-dikkel bátorítok az olvasó figyelmét fárasztani,
hol a látidegről (Nervus opticus) van szó. Mindjárt az el-
ső pontból ezt: „läuft dann zwischen den Corporibus ge-
niculatis in zwei Strängen etwas nach aussen,“ a másod-
diktól ezt: „der ihm auch Nervenfasern mittheilt,“ a ne-
gyedikből ezt: worauf er rundlich wird, egészen kihagyta
vagy tám észre sem vette, mely elmerültében B. Úr, ho-
lott az illy leírásokban nem lehet eléggé pontosnak lenni.

„Man hat in neuerer Zeit gemuthmasst, dass sich die
Nervi optici hier durchkreuzen, und in entgegengesetzter
Richtung zum Auge gehen. Indessen ist nach genauen be-
sonders pathologischen Untersuchungen wohl anzunehmen,
dass nur der innere Theil eines Sehnervens sich mit dem
innern Theile des entgegengesetzten durchkreuzen, die
äussern Nervenfasern aber an ihrer Seite bleiben, und so
zur Netzhaut gehen.“

Az újabb időben azt vélték, hogy *ebben a velő ösz-
vevegyülésének helye nincsen*, (mi ez? micsoda velő öszve-
vegyülése, s hol? egy helyen ki hagyja a jót, a meg-
határozót B. Úr, s más helyen ilyen érthetetlen és hibás
pótlékot ad?) egyedül hogy a látidegek vágnának egy-
máson keresztül, (az idegek soha sem vágnak egymáson
keresztül, hanem egymást keresztbe vágják) és hogy a
szemekhez ellenkező irányban futnának. Azonban szoros
megvizsgálások főképp némelly kórtudományos tapasztalások
az *efele öszvevegyülést* nem engedik tagadni. (Micsoda kön-
nyen átmegegy B. Úr ezen fontos ponton, mellyet egy ava-

tatlan is jobban lefordított volna. S mit tesz az az „efe-
le öszvevegyülés?“ micsoda határozatlanság! micsoda zavar!
Egyébiránt itt is elárulja B. Úr, hogy ezen dologról semmit
sem gondolkozott. Hiszem velő öszvevegyülés a B. Úr
agyvelején kívül nincsen sehol az Anatómiában. Itt csak
azon helyről van szó, hol a látidegek száalai egymást ke-
resztbe vágják, de micsoda véghetetlen különbség ez!
Imé ilyen abszurdításokba esik az ember, mikor olyan
tárgyról ír, mellyet csak felületesen ért, — a mi külö-
ben csak Dr. Kovácsnak szokása, — s itt annyival na-
gyobb a hiba, mivel a munka nem eredeti, hanem csak
fordítás. Ezt teszi: „Gyanították az újabb időkben, hogy
a látidegek itt egymást keresztbe vágják, s ellenkező
irányban mennek a szemhez. Azonban szoros, különösen
pathologiai vizsgálódások után hihető, hogy eggyik lát-
idegnek csak belső része, az ellenkezőnek belső részével,
vágják keresztbe egymást, a külső idegrostok pedig meg-
maradnak a magok oldalán, s úgy mennek a hálöhár-
tyához.“ Mennyire öszvezavarta s elrontotta B. Úr a jó
eredetit, a két fordítás öszvehasonlításából, még az ava-
tatlan is láthatja.

Ezekből bőven láthatja a részrehajlatlan olvasó, ha
igazságtalan voltam é, s ha fondorkodtam é? (!) mint
Bugát Úr vádol, mikor azt állítottam, hogy a német s
akarmi más nyelven irt Anatómiát, sokkal könnyebb meg-
érteni mint a Boncztudományt, s ha igazságtalan vagyok
é, ha most még azt is állítom, hogy a B. Úr Boncztudo-
mányából zavaros és hibás esmereteket lehet meríteni, mert
ha már csak két §-ban is ennyi sok fontos hiba van, mit
lehet akkor várni az egésztől? Nem olyan é hát igazán
B. Úr, — hogy ön hasonlításával éljek — mint az, kinek
alig van egy darab ruhája a maga helyén, s az is mind
fonakúl varva, és még is mást akar, nehéz de díszes pá-
lyájára öltöztetni? Kétkelkedik e még valaki, hogy nem
ezen tudomány megismeretése, hanem tenger új szavai-
nak elötolása volt B. Úrnak czélja ezen munka fordításá-
ban? Láthatni ebből, hogy B. Úrnak a posteriori való
megmutatása is csak azt bizonyítja, hogy a mostani sebészek
olly szorgalmatosak, s Professzorok olly ügyes, hogy még
ennyi elnehezítés ellent nem álván is, az Anatómiában elő-
re mennek, a mit fel is lehet tenni azok felől, kiknek
eszkök, kedvök, s szorgalmok van. Az is világos végre
ezekből, hogy valamelly tudományos munkának jól lefor-
ditására, nem csak új szókat kell tudni koholni, mellyek-
ben Bugát Úr semper Augustus, hanem birnunk is kell

egész valójában azt a tudományt, (res sit lecta potenter) mellyet illy nagy metamorphosison akarunk áltvinni. 'S Bugát Úr még ajánlani is bátorkodik Boneztudományát 's rossz szavait, az orvos-táirónak? Micsoda önhittség! micsoda apai vakság ön szülöttje eránt! Ne engedje magát elkapattatni B. Úr némely társai magasztalásai 's bizgatásai által, hanem vessen először számot magával, minek-előtte mások kéméletlen megítéléséhez fogna.

— e coelo descendit γνῶσις σωτηρίας!

Figendum et memori tractandum pectore.

A' hízeltedések 's idő előtt való magasztalások vajmi sok nagy elme, 's nagy character vesztére, 's megbukására szolgáltak! A' ki másoknak mindent el hisz, ön vesztére siet. *Tycho de Brahe* választott mondása: Potius esse quam haberi! aranyat ér.

Legnagyobb lármát üt B. Úr feleletében az Arachnoideával, mellyet mint nagy Kritikus, mindenféle képekben felmutat az olvasó Publicumnak, hogy ezt az égrekiáltó hibát, jól szemügyre vehesse, melly miatt engemet silentiáriusságra kárhoztat. Szükség tehát tudatni az olvasókkal, hogy miben álljon ez a' crimen laesae scientiae. Abban hogy én ezen szó helyett savós, azt tevének taknyos. Ez kétségkívül hiba, de a' melly ismét azt mondom, hogy a' legelső rangú tudóson is megtörténhetik; valamint az apróbb betűhibákon, mellyeket Bugát Úr olly nagy triumphussal kész a' tudatlanság rovására róni, a' legélesebb látású ember' szemei is elsikamlanak.

Egyébiránt a' mutatóvány, mellyet Bugát Úr, 's az anatómiához annyira értő Bajza rosznak, félszegtudományúnak, szerencsétlenné mocsokoltak, fonákul fegyverkezéshez, dohos búzához hasonlítottak, nem fordítás, hanem eredeti, 's ki vévén ezen első leírásbeli igen bocsátható hibát, ollyan, mellynek szerzőjének magamat sehol sem szégyellem nevezni. Azonkívül hogy az agyvelő-tudomány, az egész természeti tudományok körében legnehezebb, ha egy practicus foglalatosságokkal elfoglalt orvos, a' szorosbb tudományos dolgozásokban — mellyeknek mind eddig nálunk semmi, vagy legalább igen kevés becsek volt — egy szót el hibáz is, vallyon érdemel e' illy láрмаutést, ítélje meg a' kedvező olvasó. Mi könnyű még akkor is hibázni, még pedig sokat és nagyokat hibázni, mikor az ember tanító pályán van, bőven bizonyítja a' Boneztudomány; 's mit mondana Bugát Úr, ha én az ő illetlen stylusát követvén, ezt mondanám, 's pedig valóban méltán: a' ki a' készet sem tudja lefordítani, a' ki a' kész jóból

roszat csinál, a' ki homályos és zavart fordításával, 's érthetetlen nyelvével, az olvasókat bosszantja, a' ki licentia impudenter sumta koholt szavait, mellyeknek még csak végökre sem járt, a' nemzetre akarja tolni, a' ki azok mellett, ha szinte félszeg esmereteken épültek is, kész makacsan megmaradni, mint a' jót mástól elfogadni, a' ki végre azt, a' mit ír, nem érti, 's e' miatt egyik bakot a' másik után lövi 's a' t., az nem csak írónak, de egyébnek sem való; bizonyosan azt mondaná, hogy én igazságtalan ember vagyok, mert mind ezen hibák mellett is még lehetnek valakinek tiszteletreméltó érdemei. Ne hamarkodjék tehát máskor B. Úr az illynemű ítélettételekben, 's ne idézze mindjárt elé a' Capitolium ludjait, elme rózsáinak el hintésére, nehogy ezen jó állatok ennyi rájok kenendő hibán megrettenvén, mind magára ne támadjanak. A' jó Kritikusnak legelőször is ön magával kell megismerkedni, ha vallyon van e' jussa, 's hivattatása ezen fontos tisztre, 's még akkor is hidegen, szerényen, egész ember-séggel szóljon mint igazi tanult főhez, 's művelt emberhez illik. Az emlegetett tollérdemekkel sem árt vigyázni, nehogy úgy járjon az ember, mint az Esopus szajkója, 's hogy a' fentebb felhozott főrangú hibákon kívül, illynemű érdemeket is gyűjthetne más valaki, a' B. Úr írásaiból, annak nálam is van egy példája. Az észhibát a' mi illeti, nekem arról egészen más ideám van, 's úgy látszik, hogy B. Úr az esmereteket itt is összezavarja. Észhiba nekem a' többek közt az, mikor valaki magát olly dolgoknak hiszi birtokában, mellyeket lelke forrón ohajt, de tőlök a' valóságban távol van; mint p. o. Horatiusnak azon betege, ki az üres játékszínen a' legjelesebb színjátzókat vélte hallani; 's Bugát Úr illynemű észhibában léledzett mind eddig, mivel nem is képzelé magának, hogy kedves teremtményeinek, új szavainak, birtokában valaki háborgassa; nem is vélte azt, hogy lesz ollyan, ki nagy felfedezéseit nem fogja hálával fogadni, azokat pártfogolni és terjesztetni, mint Igazításában kívánja. Kár volt tehát azon ijedelmes „Obstupui steteruntque comae“ helyett, nem inkább ezt választani felkiáltásúl Horatiusból:

„Pol, me occidistis, amici,

Non servastis, — cui sic extorta voluptas,

Et demtus per vim mentis gratissimus error.“

Azt a' zavaros beszédet, melly visszaigazításomban fölül mül minden képzelődést, nagyon ohajtottam volna tudni, mi tájon van, valamint a' roszúl emésztett sok olvasást is. Egyébiránt a' felelethől látjuk, mi szokta felül

múlni B. Úrnál a' képzelődést. Eme józan és nagy hasznú tanácsra nevezetesen: „A' nyelv tökéletesítése nem abban áll, hogy a' szavakat minden ok nélkül 's szabad kény szerint megkurtítsuk, hanem abban, hogy azzal gondolatinkat, 's érzésinket kimerítőleg, csinosan 's a' mennyire lehet praecise tehessük ki“ így kiált fel B. Úr: Mi lesz a' világból, ha így okoskodunk! a' miből láthatni, mi-be szokott a' B. Úr képzelődése megütközni, olyakba t. i., mellyek nem az ő szógyártó malmára valók.

Gúnyra méltónak lelé B. Úr azt is, hogy némely jeles emberek mondásaival éltem visszaigazításomban. Nekem az odaillő és jeles emberektől kölcsönözött mondások tet-szenek. Ha szinte esmeretes is valamelly idea az ember előtt, de ha azt egy nagy tekintetű ember szépen mondot-ta, szeretem kitételel elfogadni. Ez a' munkának sokszor erőt és ékességet ad, 's ebben velem sok jeles és derék emberek egy értelemben vannak. Altalában soha sem sze-rettem a' más ideáit, magaméi helyett árulni. A' halhatat-lan Reil, a' Therapiáról és Szemorvostudományról való ta-nításait is, Schillernek és Goethenek költeményeivel vegyi-tette, 's a' mély tudomány becses gyümölcsei kellemetes virágok közt voltak elrejtve. Vagy tám Reil is azért tette ezt, hogy el ne röpphenjenek könnyű tanításai? 's vallyon a' B. Úr írásai olly tudománysúlyosok, 's olly eredeti szép-ségekkel teljesek é, hogy semmi idegen nehezékre nincsen szükségök? Egyébiránt nagyon ellenkezik magával Bugát Úr itt is, mivel mind ő, mind az ezt hasonlóan ócsárló bajtársa Bajza, deák 's német sententiákkal éltek írásaik-ban, noha egyébként olly jeles íróktól, mint ők, nem vár-hatunk mást, mint a' legmagasbb eredetiségű darabokat,

Feleletének egész mentében, azt is sürgeti Bugát Úr, hogy hát mért nem csinállok én jobb új szavakat 's a' t. Láthatá B. Úr, már eddig is, hogy csak egy két szónak megperlése is mennyi drága időbe és papirosba került, a' B. Úr megátalkodottsága miatt. Micsoda könyv állna elő az illy Logomachiákból, ha B. Úrnak egész új nyelvét hasonló perrel akarnók vitatni. Egyébiránt én a' tu-dós Republica azon tagjai közzé tartozom, ki soha senki személyét, ha nekem békét hágy, nem bántom, ki min-dennek tiszta szívből eredő igyekezeteit becsülöm, mert én azt tartom a' híres *Lichtenbergel*, hogy minden gondol-kozó ember, ha szinte nem az első genie-k közzé tartozik is, néha néha olly gondolatokra jön, mellyeket ő kivü-lőtte semmi más halandó nem gondolt 's gondolhatott, 's mellyek az emberiség kárára vesznének el, 's ki ennél-

fogva soha B. Úrral pennaharczba nem ereszkedtem volna, ha ő türelmesebb volt, 's nem mindjárt olly nagy han-gon kezdte volna. Ha még egyszer kedvem a' körülállá-sok felébresztenék 's idóm engedné, megpróbálkoznám a' magyar Anatómiával is, most pedig legyen elég azt ismét-lenem, hogy a' tudományokban olly kedvellője vagyok a' praecisiónak, 's világosságnak, hogy ennek kedvéért ké-szebb vagyok az idegen műszavak mellett megmaradni, mintsem akár rossz, akár határozatlan 's tökéletlen magyar szavakat elfogadni. Azt a' beteg képzeletet pedig törölje ki B. Úr agyvelejéből, hogy az úr szokás, még a' rosszúl alkatott, vagy rendetlen hangzatú szavakat is divatba hoz-hatja, mint feleletében állítja, nehogy azt láttassék tar-tani hogy:

„Praetulerim scriptor delirus inersque videri,
Dum mea delectant mala me, vel denique fallant,
Quam sapere et ringi.“

Szégyen volna, ha műveltségünk mostani álláspont-ján is még kénytelenek volnánk a' B. Úr rossz szavait el-fogadni, a' mit ő kötelességünké akarna tenni, mint ifjancz sebészeinek. Kövesse B. Úr, ha azt akarja, hogy munkája néminémű befolyással legyen Literatúránkra, a' józan el-méjű Horatius tanácsát, ki azt mondja, hogy a' jó író:

Cum tabulis animum censoris sumit honesti;
Audebit, quaecunque parum splendoris habebunt,
Et sine pondere erunt, et honore indigna feruntur,
Verba movere loco, quamvis invita recedant,
Et versentur adhuc intra penetralia Vestae.

's ne tegye magát gyanussá a' magyar Publicum előtt, azt mondván, hogy örömmel elfogadja a' jót, 's más rész-ről rossz szavai mellett megátalkodva harezol és pedig csak azért — mert azokat ő koholta, vagy kitétele szerint ő használta fel!!

Tagadhatatlan, hogy a' józan Kritika 's tudományos vetélkedés, (*Certare ingenio, contendere nobilitate*) elmul-hatatlanul szükséges intellectualis kimivelődésünkre. Az ítélő tehetségnek okos, szerény gyakorlása, nem csak mindennek szabad, hanem bélyege is emberi méltóságunk-nak, noha Bugát Úr, még ezen arany szabadságtól is ke-gyetlenül meg akar bennünket fosztani, tőlem nevezete-sen azt kívánván feleletében, hogy kötelességem kohol-mányait mély halgatással fogadni. Csak a' jó, hogy ezen Despotismus az iskola határain túl nem terjed. A' tehát a' kérdés, miként felelhetünk meg kritikái tekintetben a' mí-vészség kívánságainak? Azon tanács, mellyet *Lessing* re-

giségtudományi leveleinek 57-dikében mond, 's melyből Bajza minapi szép válaszában kikapott hat szót, teljesen kimeríti a' mivész Kritikus pályáját. Így van az egész hely: „Wenn ich ein Kunstrichter wäre, so würde meine Tonleiter diese seyn: Gelinde und schmeichelnd gegen den (Fähigkeiten verrathenden) Anfänger, mit Bewunderung zweifelnd, mit Zweifel bewundernd gegen den Meister; abschreckend und positiv gegen die Stümper, „höhnisch gegen den Prahler, und so bitter als möglich gegen den Kabalenmacher.“ Az illy bélyegű Kritikák igen is hasznosak, mind a' Publicumra, mind magokra az írókra nézve, 's nálunk hol a' Literatura emelkedőben van, szükség hogy ezek által a' kifejlődő talentom előmozdittassék, a' szorgalom buzditást kapjon, a' hanyatló kedv felébresztessék, a' feszeskedő kontárság 's a' fennhéjázó pedantság illendő korlátok közzé szoríttassék. Valamint ezen célra a' józan Kritika elmulthatatlan, úgy más részt igen feleslegvalók, sőt kártévők és esendhaborítók, a' sok hivatlan és avatatlan Kritikusok, kik minekelőtte magok valamit próbáltak 's magas talentomaikat a' publicum előtt igazolták volna, ítélőtehetségöket figyogtatják, honnan nem ok nélkül mondá *Pope*, hogy a' Kritikusok olyanok a' tudományok respublicájában, mint a' kutyák a' Státusban. — *Itelni könnyű, de nehéz a' mivészesség!*

Az emberi ész functióji közt nincs sem nehezebb, sem fontosabb, mint a' mások megbírálása. Valamint a' birói székre csak józan eszű, mély belátású, egyenes ítéllettelű, világ — és emberesmerettel gazdag, részrehajlatlan, tiszta és jó szívű 's feddhetetlen életű emberek illenek, úgy általjában mindenütt, még a' recensensi pályán is, hol mások nyilvános megítéléséről van szó, szükséges a' többek közt illyen tulajdonokkal is ékeskedni, hanemha az ítélő a' piaczi kofák, ízetlen 's üres fecsegők 's csárdában czivakodók sorába nem akar tartozni, mit nálunk a' többek közt Dr. Kovács, — különösen serpenyőjében és orgonájában — olly szerencés successussal elért. Ő kivűle alig lépett fel valaki nagyobb önbízottsággal, 's vakmerőséggel, vagy egy szóval olly grande superciliummal a' magyar kritikai pályára, mint Bajza, ki a' nélkül, hogy valaki bántotta, vagy dícskoszorúját irigy kezekkel letépni akarta volna, tíz érdemes író, kiknek igyekezetét Literaturaánk mostoha időszakában minden méltán becsüli, részint valaha fénylő, de már erőtlen elaggott bajnokok, részint koránt elért, 's már hamvatag reményű ifjak 's ízetlen papíroszázalók címével illetett, sőt talál köztök

egy két ezen alkalomra született Literátort is, ki még azt sem érti, patikai vagy konyhai szerekből áll é öszve az a' csuda lény, mit a' tudósok Literaturának neveznek. Másutt a' magyar Conversations-Lexicon íróját, himpellér és kontár kezekkel, fonák plánummal, *felszeg tudományal*, gondatlan munkával, inconsequentiaikkal, grammaticai és stilisticai tudatlansággal, *hómályos értelemmel*, lengeteg itéletek közt habzással, *ön állásban szűkölködéssel*, *alaptalan esmerettel*, 's *visszás logicával* vádolja. Mi magas állásponton kell magát képzelni a' társaság művelt körében annak, ki egy egész tudós eggyesületet illy kémélletlenül sujtoló kifejezésekkel bátorodik illetni! Igaz, hogy ki halgat akkor, mikor a' köz jóra valamit tehet, nemtelen szívet árul el, de a' hic niger est, hunc tu, romane, caveto, mellyet Bajza mint felljebb Lessingnél, itt is a' többi sorokból kapott ki, senkire sem illhetik inkább, mint arra, ki mások ócsárlásán kap inkább, mint védelmezésén. Azt mondja t. i. *Horatius* ez a' legudvaribb író a' világon:

— — — „Absentem qui rodit amicum,

Qui non defendit alio culpante; solutos

Qui captat risus hominum, famamque dicacis;

Fingere qui non visa potest, commissa tacere

Qui nequit; hic niger est, hunc tu, Romane, caveto.“

Hol vannak Bajza Úrnak azon magas érdemei, mellyek neki ennyi tiszteletreméltó férfiak kissebbítésére just adnak? 's miként jöhetnek ki illy sértegető kifejezések egy költő tollából, mellynek — hanemha a' *Plautus* goromba és faragatlan szellemétől vezéreltetik — szelid és mély érzések festőjének kellene lennie? Vagy a' költői szép világ bájkörében is rejtezhetnek illy júniusi menydörgések, mellyek sujtolva 's kémélletlenül csapkodnak mindent, ki magát mutatni merészli? Ki vélte volna hogy illy ellenkezés, illy ferdeség lakhassék egy kebelben? Mi nemes, mi emberi méltósághoz illő ama szép tanács, mellyet a' német költők fejedelme *Goethe* ad, 's ki személyesen is a' szerénység 's szelidség mustrája:

„Und dein Streben sei die Liebe,

Und dein Leben sei die That.“

Vagy tám Bajza Úr a' magyar Literatura fő felügyelője, ki Tros Rutulusve fuat, nullo discrimine habendo, 's minden okadások nélkül, — mint az igazság hozná magával — íróink érdemében összevissza gázol? e' felett jeles bajtársának Bugátnak szellemében még azt is megkívánja, hogy ők mind ezen méltatlan csapásokat, mély halgatással fogadják? Midőn t. i. a' figyelmeztetés fentebbi

szavait, egy az érdeklettek közzül hasonló mértékkel csapta volna vissza, Bajza Úr ezt nem szívelheté, hanem válaszában így szólla: „De ne ellenkezzenek hát az Urak nevetlenül, ne otrombául és csárdába illőleg“ a' mi nem egyebet tesz mint ezt: az én kémelletlen ócsárlásimat, 's literátori poszfajimat az egész Nemzet színe előtt, visel-jék az Urak békével 's szelíd megadással, mert: „Auf das empfindsame Volk habe ich nie was gehalten.“ Épen így hangzott a' Wurmser veresköpanyegeseinek szavok is, kik midőn a' feltett jutalomaranyak megnyerése végett, a' parasztok fejét elcsapkodták, így biztatták őket: „Halt still Bäuerrl, thut nit weh!“ Micsoda jó alkalom lett volna, a' Döbrentei szerény felszóllalására való feleletben, tettel megmutatni, hogy a' humanitásban sem engedi magát meggyőzettetni Bajza Úr, mint azt a' válaszban hirdeti. Azonban még sohol sem vala szerencsénk Bajzának ezen virtusában gyönyörködni. Ama hívatlan Figyelmeztetés eléggé bizonyítja, hogy Bajza Úr még ott sem tud humanus lenni, hol senki sem bántja, 's hogy neki irótársait 's hazafiait rosz hírbe keverni bagatella. A' válaszban ama szép figyelmeztetés sértő és kissebbítő szavait ismétlé Bajza Úr, de nem akar, így szöll, specificációkba ereszkedni, hanem csak fenyegetődzik kritikájával, sarcasmusaival, 's citá-tiójival. Ezen gyermeki fenyegetődzés olly nagy kritikus-hoz, mint Bajza, illetlen. Mondja ki Bajza Úr, a' mi szívé-n van, ha azzal a' *Nemzetnek hasznot tehet*, azt tőle mindenki hálával fogja venni, de halgasson vele, ha csak úgy akar tanítani, mint eddig. Azzal is fenyeget Bajza Úr bennünket, hogy multság tárgyává tesz a' Publicum előtt. Szabadságában áll, de ne feledje ama jó alapú franczia közmondást: „On applaudit toujours à un sarcasme, mais on méprise ensuite celui qui l' a lancé.“ Én a' jó kritika alapvonatjait előadám *Diderot* szavaival, mert azokat jobban és szebben, még Bajza Úr sem tudná előadni, annyi-val kevésbbé mi kikiáltott kontárok, kik nagy mesterünk mély belátása, 's éles ítélete szerint csak

— numerus sumus fruges consumere nati.

Miért vette hát azt nehezen Bajza Úr, 's miért nem hozta fel az ellencitátiót *Diderot*-ból, mellyel fenyeget? Én mindég 's mindentől örömet tanúlok, 's elfogadom a' jót, mihelyt az valóban jó 's elfogadható. A' józan kritika minden ember előtt kedves, mert minden művelt ember akar tanulni, 's magát a' neki engedtetett határpontig tökéletesíteni, de nagy tévelygésben van az, ki másokat sujtató vesszejével akar arra reá birni 's én nagyon keveset

tartok azon embernek mind ítélő tehetségéről, mind világ 's ember esmereteiről, ki mindenütt vesszővel és bottal akar, értelmi tökéletességet eszközölni. Hasznos igen is a' munkáknak szellemmel gazdag 's tudományos megitélése, a' jónak méltó színekkel kiemelése 's felmutatása, a' fogyatkozásoknak szerény megmondása, mind az írókra, mind az olvasó publicumra nézve, de még mind eddig igen kevés példajit mutathatja fel Literatúránk az illynemű kritikának.

Lessingnek fiatalabb sőt később esztendeiben is igen kedves gondolatja volt, illy cím alatt adni ki egy munkát: „Das Gute aus schlechten Büchern“ mit csak a' munka szörnyű nagyra telhetése nem engedett kivinni. A' gondolat szép, dicséretes, nagy figyelmet érdemlő, de ehhez több szerénység, olvasottság, béketűrés, ízlés kell, mint kritikusaink nagy részének van, kik többnyire mindég az ellenkező ideával foglalatoskodnak, azzal t. i. hogy a' megjelent könyvekből a' rosszat írják ki, 's mutatják fel minden képekben, nem elmésen, szellemmel 's tanítólag, mint kellene, hanem a' Szerző botlásait kémelletlenül megrostálják, sokszor Dr. Kovács-ként epébe mártott tollal kifestik, vagy legalább kigúnyolják, 's vesszővel kívánják az írók önnön magas állaspontjokra segíteni fel. Micsoda igazságtalanság! mi nagy szerénységtelenség! kivált ha meg gondoljuk, hogy hiba nélkül nincsen senki, 's a' botlás mindenben megtörténhetik, vagy *Pope* szerint:

Whoever thinks a faultless piece to see

Thinks what ne'er was, nor is, nor e'er shall be.

Kiváncos dolog volna valóban, ha mentől elebb, oly magas fokra juthatna Literatúránk, hogy mi is egy *Hermest*, egy *Edinburg Review*-t egy *Quartely Review*-t, egy *Bulletin universel*-t adhatnánk! De vajmi messze vagyunk még mi attól. Mostani kritikáinkról Literatúránk egykori történetírója azt fogja mondani, mit *Horn Ferentz* mondott a' közönséges német Kritikáról. „Es ist zuvörderst der *höchmüthige Leichtsin*n zu nennen, mit dem manche Kritiker, denen es sonst nicht an Kenntnissen und Anlage fehlt, ihr Amt verwalten. Sie haben seit vorgestern oder seit vorigen Jahren das ästhetische Kreuz fertig gezimmert, an welches der lebendige Leib der Poeten geschlagen wird, oder wenn man lieber will das gefährliche Prokrustbette bereitet, nach dessen Maass sich der arme Autor richten soll. Sie sollen schlechterdings nichts andres annehmen, als was sie eigentlich hätten selbst schreiben können, und desshalb gar nicht nöthig haben würden zu

lesen u. s. w.“ (Die Poesie und Beredsamkeit der Deutschen. Berlin 1829. IV. Bd. S. 339). Szerencsájök a' Németeknek, hogy ezen kevély, nagyralátó, 's többnyire üres kritikusoknak, sok mély tudományú, nyugodt elméjű, 's lelkes kritikusokat tehetnek ellenökbe, millyeknek mi hijával vagyunk.

Bajza Úr az alaptalan Kritika ellen is ír. 'S micsoda alapja van az övének? A' kijött jelentések 's feleletek? az orthographiai inconsequentiak? Van e' egész Literatúránk körében egy író is, kinek írása ezektől mind eddig ment volna? 's azt hiszi e' valóban Bajza Úr, hogy ő a' correctségnek legmagasbb fokát érte el? No de fel teszem, hogy minden eddig kijött feleletek és mutatványok rosszak voltak, mint azt az Urak hirdették, meg érdemlették e' azok azt az illetlen lárnaütést, mellyet az Urak a' publicum előtt tettek? 's már azzal be van bizonyítva a' priori, hogy a' Lexicon semmit sem fog érni? hogy annak íróji félszeg tudományuak 's tudatlanok? hogy a' magyar Conversations-Lexicon a' Nemzet' gyalázatjára fog szolgálni? Imé mind ezek a' jó Logicát mutatják. Vagy tám azt véli Bajza Úr, hogy mérges epithetonai és sujtolásai által zsenit fog az írókba önteni, 's a' mivészesség azon magas fokára emelni hol maga ragyog? Csalatkozik Bajza Úr, mert valamint az emberből a' zsenit ki nem lehet erőszakkal oltani, mint azt az Ovidius példája bizonyítja, ki-ből az apja a' versírói talentomot bottal akará ki verni, 's ez midőn keservesen kéré ötét, hogy ne verje már annyira, ismét versekben kéré, (Quidquid tentabat dicere, versus erat); úgy senkiben is fennhéjázó leczkézésekkel 's mocskolódásokkal, mellyek a' botnál nem sokkal kevesebbek, zsenit nem fogunk teremteni, sőt a' csirádzót is ki fogjuk oltani. Nem illendőbb e' tehát, kivált annak, kinek a' természet talentomot adott, — mert szerzeni nem lehet, 's vele kevélykedni félszesség — másokról kémélve itélni? nem az által serkenthetünk e' másokat az igyekezet 's szorgalom megkettőztetésére? Mit nyerünk ellenben a' kémelletlen, 's goromba ítéllettételekkel egyebet mint egymás elkedvetlenítését? Hova vezetnek bennünket az örökös czivódások, egymás sértegető megtámadásai, 's személyes lealacsonyításai, mint az egész magyar Literatura megvetésére? mert kinek van kedve illyen áron lépni fel a' publicum eleibe? Mi haszna miveltségünknek 's tudományunknak, melly velünk úgy is mindennap érezteti, mi keveset tudunk, ha még azt sem nyerjük meg általok, hogy erkölcsünk szelidüljenek, hogy emberi méltóságunk

érzésére jussunk, 's magunkról az alacsony állati szenvedelmeket lerázzuk? Nincs e' aztán igaza az avatatlannak felkiáltani Figaróval: „Que les gens d'esprit sont quelquefois bêtes!“ Miattunk Bajza Úr magas talentomának minden kincseivel öntse el bár a' magyar Siont, mi sem az általa követett újmódi gravis tónusban, sem dicsért bajtársa Bugát Úr szerénység lepleben díszlő stylusában, nem fogjuk háborgatni dicsőségében, sőt csudálkozó kételkedéssel, 's kétkedő csudálkozással fogjuk nézni, miként

vehemens et liquidus, puroque simillimus amni
Fundet opes, Latiumque beabit divite lingua.

Egyébiránt hogyha ezután is folytatni kívánja illy fényesen kezdett kritikai pályáját, ám tegye; azok kiket a' Haza szeretete lelkesít, kik azt mi tőlök telik, közhaszonra célzó igyekezetből, 's a' háladatosság tiszta érzésével teszik le a' Haza szent oltárára, nem fognak ügyni Bajza Úr fenyegetéseire, 's udvariságtalan kritikájára; azok jól tudván Wielandként ezen álom világban minden dolgoknak igaz becsét és értékét, nem fogják soha feledni amaz arany szavakat, mellyeket *Cicero* a' nagy Scipio Africanussal mondat unokájához: „neque te sermonibus vulgi dederis, neque in praemiis humanis spem posueris rerum tuarum: suis te illecebris ipsa virtus trahat ad verum decus: quid de te alii loquantur, ipse videant.“

Pesten Junius 20-dikán 1830.

A. Balogh Pál.

Handwritten text on a book spine label:
F. H. H. H. H. H.
c. 1871
c. 1871